

Text prošel recenzním řízením.

Recenzovali:

Prof. PhDr. Jan Jiráček, Ph.D. (FSV UK Praha)

Prof. PhDr. Martin Potůček, CSc. MSc. (FSV UK Praha)

Pracovní sešit vznikl v rámci výzkumného záměru MSM0021620841

Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika.

Copyright © Vlastimil Růžička 2010

ISSN 1801-5999

Média jako aktéři a zprostředkovatelé veřejné politiky v procesu demokratizace a modernizace společnosti

VLASTIMIL RŮŽIČKA, FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD UNIVERZITY KARLOVY

Abstract

The study aims to map, analyze and describe the known processes of media communication consistency regarding public policy. It should be a summary of what Social Sciences are currently addressing and what conceptual framework is applied. Public policy and media are in this case associated with normative-ontological principles, which are seen as part of practical philosophy. Within the concept of new synergies we come to terms with public interest, civil society, perception of the democratic rule of law, the pitfalls of the modernisation theory in the post-totalitarian countries and the language transformations in the globalised world of the so-called new media. The conclusions of the study reinforce Eric Voegelin's theory on the need to rescue the Social Sciences from the positivist destruction age, which is expressed through accumulation of irrelevant knowledge and introduction of erroneous theoretical procedures. The author assesses the scope for normative models of public policy and global ethics within the context of Czech researchers and journalists, who do not emphasise enough from what position their opinions are expressed and from what position they perceive the world. It also destroys the myth of independence, strengthens accountability and creates an open space for media discourse. According to these conclusions, the media, as actors and agents of public policy, should be viewed as responsible individuals who are also presented with their own ontological challenges, and that without any postulates about the totalitarian potentials contained in the concept of good.

Keywords:

public policy, policy studies, normative-ontological principles, mass media, agenda-setting, political culture, post-totalitarian syndrome, theory of modernity, media philosophy, social networks

KONTAKT NA AUTORA A PODĚKOVÁNÍ

Vlastimil Růžička, email: aqualibra@quick.cz

Děkuji recenzentům prof. PhDr. Martinu Potůčkovi, CSc., MSc., a prof. PhDr. Janu Jirákoví, Ph.D., za jejich cenné připomínky a podněty.

Média jako aktéři a zprostředkovatelé veřejné politiky v procesu demokratizace a modernizace společnosti

Pravda a svoboda jsou dva neoddělitelné pojmy. Aby člověk mohl vyjádřit pravdu, nesmí tu být žádná vnější moc, která by mu v tom bránila... Čím více usilujeme o nestrannost, tím více bychom měli zdůrazňovat, z jakého stanoviska, z jaké pozice se vyjadřujeme a nahlížíme na svět. Pokud lze definovat mou pozici podle toho, koho volím, pak jsem pravicový intelektuál, byť poněkud zvláštního ražení – jinými slovy nedisciplinovaný, zřídka kdy zajedno s tím, koho jsem volil. Stejně svobodně kritizuji toho, koho jsem volil, jako bych to dělal, kdyby byl zvolen ten druhý...“

Jako motto jsem vybral myšlenky jednoho z velkých inspirátorů – francouzského novináře, sociologa a filozofa Raymonda Arona, který jasně tlumočí své politické názory a svoji roli v procesu aktéra a zprostředkovatele veřejné politiky by zřejmě chápal jako „angažovaný pozorovatel“¹. Otcem sociologie je mu Alexis de Tocqueville, který do centra analýzy postavil už v první polovině 19. století fenomén demokracie². Budoucí osudy světa pak spojil s osudy demokracie, přičemž pocho-

¹ Definici angažovaný pozorovatel použili v rozhovoru s Aronem novináři Jean-Louis Missika a Dominique Wolton a nazvali tak knihu, která vyšla v českém překladu v roce 2003 (Aron, R.: *Angažovaný pozorovatel*. Praha: Mladá fronta). Čerpali kromě jiného z přednášek, které pronesl na ENA (Ecole nationale d'administration) a ze statí, které se později staly základem obsáhlých pamětí. Po francouzském vydání bilančních rozhovorů (1981) a po Aronově smrti (1983) vychází kniha *Paměti – 50 let přemýšlení o politice* (Aron, R.: *Mémoires. 50 ans de réflexion politique*. Paris: Julliard, 1983).

² K rozšíření Aronových myšlenek v českých zemích před listopadem 1989 přispěla zejména samizdatová edice *Prameny* (překlady Vladimíra Jochmanna). Sto let od Aronova narození připomněl kromě jiných i Miroslav Novák (Novák, M.: „100 let od narození Raymonda Arona“, *Newsletter CEP*, 2005) či Jan Maršálek (Maršálek, J.: „Člověk a dějiny – lze překročit vlastní stín? Aronova odpověď na skepticismus historického relativismu“, *Sociologický časopis*, 5/2005). Označením de Tocquevillova za otce sociologie odmítá Aron Comtův pozitivismus (Auguste Comte bývá často označován za zakladatele sociologie). „Pokud Sartori rozlišoval svého času mezi *political sociology* a *sociology of politics*, Arona, jenž hlásá takzvaný primát politiky, lze nazvat typickým politickým sociologem, zatímco například Lipset je podle Sartoriho typickým představitelem sociologie politiky. Odtud Aronův odpor také k Durkheimovu sociologismu. Naopak s Tocquevillem a Montesquieum, kteří hlásají autonomii politické oblasti, cítí v této věci spřízněnost.“ (srov. Novák, 2005). Citováno dle výše uvedeného.

pil její rozporuplnou povahu – tendenci „požírat samu sebe“, tyranii průměrnosti, jež limituje jedinečnost a kulturu a často vede k tupé konformitě mas. Předpovídal také pokles úrovně vzdělání, příchod zaopatřovacího státu i nesmyslného byrokratického plánování. Vystihl snad všechny podstatné hodnoty západní civilizace, především náboženské víry, bez níž není autority a nakonec ani politické svobody.

1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Stejně jako veřejná politika je také informace mnohovýznamový pojem. Nejruznější definice by vydaly na dlouhý seznam od zaručených pojmů až po nejrůznější mystifikace. Faktem zůstává, že informace jsou tvořeny kromě jiného i komunikačními prostředky (médií), které hrají ve veřejné politice důležitou roli. Informační technologie jednadvacátého století zásadně mění způsoby sociální interakce. Stále častěji se hovoří o mediataci společnosti, kde hrají masová média (tisk, rozhlas a televize a jejich ekvivalenty na internetu) a síťová média (ostatní média v prostředí internetu) dokonce určující roli v politické komunikaci – to vše bývá doprovázeno procesem ovlivňování a přizpůsobování se politickým aktérům. Propojování společenských komunikačních procesů médii nabývá nebývalých rozměrů a vybírá si svoji daň, často až v podobě orwellovské. Moc je podmíněna vlastnictvím informací a znalostmi cílených komunikačních praktik. Nové technologie nabízejí komunikaci přes libovolné prostorové a časové vzdálenosti, máme možnost uchovávat a hromadit informace v rozsahu mnohanásobně vyšším, než je paměťová kapacita jednotlivce. To vše může být pro komunikaci a demokracii prospěšné i přes obecně známá rizika (ztráta hodnoty informace, plagiátorství, redundance vjemů, rozdíly v distribuci moci atd.) a často deklarované slabiny moderních demokracií.³ Chápeme-li veřejnou politiku jako souhrn vládnutí, která přímo nebo zprostředkovaně ovlivňují život občanů státu (B. Guy Peters), a připisujeme-li médiím roli aktéra a zprostředkovatele veřejné politiky, musíme zákonitě počítat i s vymezením problémů, které mohou nastat.⁴

Současný výzkum v sociálních vědách se pohybuje v několika rovinách. Kromě již zmíněného procesu mediatace společnosti (např. Schulz 2004) se nabízejí další výkladové rámce pro vzájemný vztah médií, politiky a veřejnosti. Patří sem koncept nastolování agendy agenda-setting (McCombs and Shaw 1977), kde vycházíme z předpokladu, že masová média mají schopnost formovat postoje, určovat hlavní priority témat a předem stanovují, které otázky jsou v dané době důležité.

³ Výkladů o rizikových faktorech demokracie bychom našli v politologické literatuře celou řadu (Aristoteles, Dahl, Sartori). Za všechny další ještě v úvodu zmínění de Tocqueville či Aron, doporučit lze souhrn *Theoretical and Methodological Problems of Theory of Democratization*, studie jako součást grantového programu GAČR (č. 407/06/0169) od Vlastimila Fialy, prezentovaná v *Politologické revui* 1/2009, reagující kromě jiného i na knihu Samuela Huntingtona *Třetí vlna – Demokratizace na sklonku dvacátého století*, v českém překladu Tomáše Suchomela.

⁴ Jedna z mnoha definicí veřejné politiky (Jenkins, W. I.: *Policy Analysis*. Oxford: Martin Robertson, 1978). Další například hovoří o základním paradigmatu, které vidí ve sledování aktivit autorit zaměřených na dosažení kolektivních cílů (Colebatch, H. K.: *Policy*. Buckingham: Open University Press, 1998). Podrobněji (Potůček, M. et al.: *Veřejná politika*. Praha: SLON, 2005).

Často citovaným problémem zůstává i nadále Habermasova teorie o společnosti zbavené autonomie, jež neplní své původní poslání. Důvody vidí Jürgen Habermas ve vývoji postmoderních společností, kde organizované zájmy korporací spolu se státním monopolem omezují aktivity veřejné sféry. Veřejnost bývá odsunuta do role pouhých pozorovatelů a její schopnost cokoli měnit slábne (Habermas 2000:15). Teorii postmoderní společnosti popsala i celá řada dalších autorů (např. Daniel Bell, Marshall McLuhan, William Gibson či Alvin Toffler) – ve všech teoriích hrají masová média důležitou či přímo primární roli. Habermasovy (i jiné) teorie pak procházely (a procházejí) nemilosrdnou palbou kritiky, nejčastěji se polemizuje s pojetím vývoje původní buržoazní veřejné sféry, s analýzou praktických a morálních zkušeností, s pojetím demokracie, s nedostatečnou znalostí moderní mediální komunikace (etc).⁵ Diskuse zůstává doposud nevyřešena i proto, že zatím nedošlo ke shodě týkající se informační role, kterou by měla média hrát. Kritici tradičních přístupů zdůrazňují, že tyto přístupy jsou příliš výrazně zakotveny v koncepci zdůrazňující individuální přístup k demokratickému procesu (Curran 1991 in Jiráková, Říchnová 2000: 142). John B. Thompson (společně s dalšími kritiky)⁶ se kromě jiného zastává u pojetí diskurzivní etiky, vyčítá Habermasovi nedostatečný výklad buržoazní veřejné sféry a ptá se, proč by principy, jež se kdysi objevovaly v buržoazní veřejné sféře, měly mít význam i pro naši současnost (Thompson 2004: 207). Jiní autoři se k Habermasovu přístupu staví s poněkud větším pochopením, přičemž nejčastěji pochybují o tom, zda má smysl snažit se budovat morální a politickou teorii na principu racionální shody, pokud existuje taková četnost hodnotících a výkladových úhlů pohledu příznačných pro současnou moderní společnost (např. Curran 1991).

Veřejná politika se naproti tomu prezentuje jako interdisciplinární obor zahrnující velmi širokou škálu přístupů (srov. Veselý 2005), měla by vracet občany do režimu mediovaného politického diskurzu a nedovolit jejich vytlačování z politické komunikace. Mohla by se eventuálně pokusit rovněž o zmíněný princip racionální shody v oblasti morální a politické teorie (viz dále v textu o hodnocení normativních modelů ve veřejné politice). Z Habermasova návrhu totiž vyplývá, že norma je platná či správná (*richtig*), nebo že instituce je legitimní jedině za předpokladu, že o takové normě či instituci může otevřeně a bez jakýchkoli omezení diskutovat každý, koho se jejich existence dotýká, a že výsledkem takové diskuse bude souhlas všech zúčastněných (Thompson 2004: 207). Úkol zdánlivě nereálný (Thompson), nikoli však nemožný (Curran). Je zcela jisté, že bychom našli normy, o kterých dnes prostě neuvažujeme a jsou nám blízké. Souvisí to se stavem demokracie, s kulturou dané země i s ontologickými principy uvažování.

Proces uplatňování veřejných zájmů ve veřejné politice sestává podle dostupných definic z identifikace (kanály reprezentativní, participativní či přímé demo-

⁵ Podrobněji dále v textu, v kapitole 4. *Média v procesu tvorby veřejné politiky*.

⁶ Jako další příklady uvádí J. B. Thompson v knize *Média a modernita* např. Benhabin, S. a F. Dallmayr (eds.): *The Communicative Ethnics Controversy*. Cambridge: MIT Press, 1990. Dále viz McCarthy, T.: *Practical Discourse: On the Relation of Morality to Politics, Ideals and Illusions: On Reconstruction and Deconstruction in Cotemporary Critical Theory*. Cambridge: MIT Press, 1990 (in Thompson 2004: 207).

kracie, odborná expertiza), z formulace a prezentace (agenda setting: programy politických stran, vládní prohlášení, role médií), uznání (zákony a jejich uplatnění, konkrétní rozhodnutí vlád – například alokace zdrojů veřejných rozpočtů) a realizace (uplatňované veřejné politiky, činnost veřejné správy) (srov. Potůček et al 2005). Problémem nicméně zůstává definice veřejného zájmu. Sociolog Miroslav Purkrábek jej vnímá jako bitevní pole, v němž se utkávají individuálně a společensky vzniklé veřejné zájmy se zájmy individuálními, skupinovými a institucionálními. Výsledkem těchto střetů by mělo být uznání a realizace alespoň části veřejných zájmů ve standardně fungujícím politickém procesu. Ze závěrů jeho výzkumu (1994–1999) vyplývá, že v České republice stále není státní správa chápána jako služba veřejnosti a výrazně se podceňují etické a hodnotové základy společenského života (srov. Potůček et al 2005).

2. CÍL PRÁCE A PRACOVNÍ HYPOTÉZY

Studie si klade za cíl mapovat, analyzovat a popsat dosud známé procesy provázanosti mediální komunikace s veřejnou politikou. Měla by být souhrnem toho, co v současné době sociální vědy řeší a jaké konceptuální rámce k tomu uplatňují, uvažují-li o roli médií jakožto zprostředkovateli i aktérovi veřejné politiky. Teorie agenda-setting se v současné době vyvíjí jako samostatná disciplína mediální teorie a její závěry nejsou podle řady sociologů vůbec přesvědčivé (např. McQuail). To, zda bylo veřejné mínění skutečně ovlivněno výběrem témat v médiích, na základě dostupných výzkumných metod prokázat prostě nelze (srov. Vladyka 2005). Podobné tápání lze vysledovat i v otázkách definice „nových médií“. Pevně se usídlily ve veřejném i akademickém diskurzu, ale neexistuje obecně přijímaná definice, respektive jednoznačné konceptuální vymezení uvedeného termínu.⁷

Veřejná politika jakožto multidisciplinární obor nabízí v tomto ohledu dva základní směry, které jsou podle Arnošta Veselého sice zdrojem vnitřního pnutí, ale vzájemně se doplňují. První označuje jako deskriptivní (popis procesu vytváření veřejné politiky v realitě), kde není cílem procesy měnit ani jim napomáhat k racionalizaci prostřednictvím tvorby politicky užitečných poznatků. Druhý směr je normativní, přinášející řadu poznatků a návrhů na to, jak by se veřejná politika mohla vytvářet. Tato dvojkolejnost je zdrojem vnitřního pnutí a zároveň jednou z nejsilnějších stránek tohoto oboru (srov. Veselý 2005).

Přestože okrajově vycházím z výše zmíněných výzkumů a postupů, je hlavním cílem práce interpretace podílu masových médií na veřejném životě společnosti se zvláštním důrazem na roli médií jakožto zprostředkovatele a aktéra veřejné politiky, doplněná některými příklady z denní praxe. Neméně podstatnou je tady rovněž osoba novináře jakožto „angažovaného pozorovatele“ (Aron 2003) – co je otáz-

⁷ Problému takzvaných nových médií v perspektivě sociálních věd se věnuje časopis *Sociální studia* 2/2009. Uvádí, že řada současných teoretiků nových médií spatřuje východisko z konceptuálních problémů v opuštění primárně technologického pohledu na rozdíly mezi jednotlivými generacemi informačních a komunikačních médií a v posunu k důrazu na způsoby, sociální kontexty a důsledky jejich užívání (Štětka, Šmahel 2009: 7–8.)

kou osobní cti a co otázkou loajality k zaměstnavateli.

Veřejná politika se v mém případě spojuje s normativně-ontologickými principy, jež jsou pojímány jako součást praktické filozofie, kde politický řád tvoří podstatný předpoklad „dobrého života“ (Schlosser, Stammen 2000: 34). Dostáváme se tak k pojmům občanská společnost, percepce demokratického státu, ke státní deklaraci zabezpečení základních lidských práv a svobod, k současné filozofii sociálních věd, k úskalím teorie modernizace a transformace v posttotalitních zemích, k proměnám jazyka a komunikace ve světě takzvaných nových médií či k hodnocení možností aplikace vybraných normativních modelů ve veřejné politice. Podobným vývojem prošly podle mého soudu i další dosud používané analytické metody, u nichž je patrný posun od kvantitativních ke kvalitativním nástrojům a pojmání oboru multidisciplinárně, v některých případech směřováním ke kognitivním vědám.

Konkrétní přístup zaměřený na jeden obor v rámci veřejné politiky jsem sledoval již ve studii pro Institut pro kriminologii a sociální prevenci (IPKSP), která popisovala vliv médií na trestní politiku. Z jejího závěru je patrné, že postavení médií je vždy závislé na kultuře (včetně politické) a hodnotových soustavách dané společnosti. Média mohou potvrzovat obecně uznávané společenské hodnoty a normy, nebo je naopak modifikovat a tvořit jiné. Pokud bude jejich zájem čistě ekonomický, budou i společenské normy vycházet z principů směny, nabídky a poptávky, a média tím ztratí svůj původní smysl a obsah (Růžicka 2008).

Práce může sloužit jako další podklad ke sledování tohoto zajímavého fenoménu, který bude v průběhu času směřovat buď k absolutnímu odcizení společnosti, nebo naopak zaznamenávat kvalitativní posun směrem k vyvrátlé občanské společnosti, k režimu transparentního mediovaného politického diskurzu. Svůj podíl v tom nepochybně bude hrát jasné stanovení etických a hodnotových cílů dané společnosti.

3. NORMATIVNÍ PŘÍSTUP VE VEŘEJNÉ POLITICE A POTŘEBA ONTOLOGIE

3.1 Pozvolný proces tvorby veřejné politiky v Čechách

Zatímco současná česká politologie se snaží pevně uchopit otěže moci převážně empiricko-analytickými metodami, její přínos pro praktickou politiku je takřka nulový. Slovy německého politologa Erica Voegelina ztratila vědomí principů⁸, je zahlcena hromaděním irelevantního poznávání v podobě dalších a dalších výzkum-

⁸ Programová studie *Die neue Wissenschaft der Politik* (1959) uvádí, že politická věda se zotavuje ze zničení pozitivismem. Autor poukazuje na to, že vědomě a spekulativně potlačuje morální aspekty politiky. Široce rozšířený předpoklad, že metody matematizujících věd o okolním světě se vyznačují mimořádnými výsledky, že i jiné vědy by docílily podobných úspěchů, kdyby následovaly jejich příklad, a že výzkum má vědecký charakter jen tehdy, pokud používá metod přírodních věd, se jeví Voegelinovi jako absurdní. Empiricko-analytický přístup ovšem neoznačuje za principiálně chybný a poukazuje na jeho základy u Platona a Aristotela, zejména v jejich klasifikaci politických zřízení (srov. Schlosser, Stammen 2000: 63).

ných projektů, které rostou úměrně s vývojem softwarové metodologie. S tímto vědecko-kritickým argumentem pozitivistického přístupu spojuje Voegelin nejen úpadek sociálních věd, ale i praktické politiky (srov. Wallerstein 1998: 55–56). Svět uměle vytvořených proměnných roste a bobtná a pouhá analýza, byť empirická, už dávno nestačí. Akademická pracoviště, jež by měla dávat jasné impulzy společnosti, být hlavním nezávislým poradním orgánem ve věcech řízení, být ve svém konání „vždy o krok napřed“, neplní dostatečně své poslání (stejně jako v úvodu zmíněná „Habermasova“ veřejná sféra, již by mohla podle mého soudu částečně nahradit). Italský filozof, estetik a spisovatel Umberto Eco ve svých přednáškách nabádá, aby se fakulty snažily udržet před médii „alespoň dvacetiletý náskok“ (s vědomím jisté recese postmodernisty!) a tím zdůraznily rozdíly mezi dvěma postoji k realitě, mezi prezentací a interpretací. Přestože bývá Eco převážně skeptický, neztrácí vzácné a velmi potřebné optimistické přesvědčení, že studenti přicházejí do poslucháren, protože si uvědomují, že se tam diskutuje o něčem, co se do médií ještě nedostalo. A pokud se to tam dostane, univerzity už budou diskutovat o něčem jiném.⁹

Z dosavadního vývoje je spíše patrné, že také akademická pracoviště se dostávají do onoho podivného kolotoče „tržních“ mechanismů, který mimo jiné znamená zvýšení závislosti na zaměstnavateli, podléhají vlivu médií i dalších subjektů, které probořily hradby akademické nezávislosti a svobody.¹⁰ Pokud si k tomu ještě dosadíme období přechodu k demokracii, které lze v Čechách definovat jako dlouhodobý proces, dostáváme poměrně přesnou odpověď na otázku pozvolného vytváření občanské a politické svobody a budování relevantních procesů smysluplné veřejné politiky na základě jasných a transparentních pravidel, která není třeba vypalovat na hrud', ale prostě je cítit jako přirozenou záležitost celku.

Možná bychom mohli společně s Ericem Voegelinem konstatovat, že bez návratu k platonsko-aristotelské *epistémé* není možné obnovení současné politické vědy¹¹, ba ani současné politiky, veřejnosti či samotné akademické sféry. Nicméně

⁹ Na osobních stránkách Umberta Eca (<http://www.umbertoeco.com/en/>) najdeme celou řadu dalších úvah na tato i další témata. „Univerzity si musejí zachovat svoji jedinečnost, musejí vracet studenty k původnímu významu knihy. I v budoucích tisíciletích bude přímý osobní styk lidí oddělených prostorem vždy pomalejší a namáhavější než styk informační. Kyberkultura vnesla do života změny lidského chování, vzájemného styku, dorozumívání či seskupování do komunit. Existuje nebezpečí, že pojetí otevřeného pokusu *sémioze* může být zaměněno za zcela nezávazné a bezbřehé putování od znaku ke znaku, od textu k textu, s předpokladem, že objektivní svět není ničím jiným než iluzí, nashromážděnou snůškou textů, jež jsou výsledkem individuálních a v podstatě na vztahu k realitě nezávislých interpretací. Takovéto nebezpečí je v naší době dále umocněno tím, že se komunikace stala s přispěním masových médií těžkým průmyslem a že se mohou jako jakési posvátné texty veřejnosti předkládat i naprosté nesmysly“ (Eco 2008).

¹⁰ Příkladem budiž tzv. univerzitní kauzy (Právnická fakulta v Plzni a „političtí rychlostudenti“, praxe na soukromých vysokých školách v Praze a v dalších městech; odmítnutí ceny za vědu od astrofyzika Grygara a komentář, že „vládní rada škodí vědě“, priority české vlády, redukce výdajů na vědu a vzdělání, stávky mladých vědců a univerzitních pracovníků... a tak dále a tak dále).

¹¹ Rozlišování mezi vědou (*epistémé*) a míněním (*doxa*), stejně jako racionální založení *epistémé* na analýze uskutečnili Platon a Aristoteles. Platnost tohoto rozlišení je nezávislá na čase a místě a obnovení není svévolné navázání na historicky podmíněný náhled, nýbrž *conditio sine qua non* politické vědy. Návrat se tedy vztahuje k teoretickému založení vědy o lidském a společenském řádu, a nikoli k zvláštní vytvořené podobě teorie polis. (Schlosser, Stammen 2000: 64).

pro účely tvorby veřejné politiky, které se budeme v dalších odstavcích věnovat, nám postačí (kromě zmíněných nutných principů) pouze ono ontologické pojetí, kde má člověk zájem a možnost účastnit se veškerého bytí a jednat v zájmu *summum bonum*, tedy hodnot, jež nás přesahují. Domnívám se, že svět nového tisíciletí je právě takovouto ontologickou výzvou – a to bez jakýchkoli dalších postulátů o totalitní potencialitě obsažené v koncepci dobra, založené na substančním ontologickém modelu (např. Valach 2009) – a je světem nového hledání individuality a společenské jedinečnosti. Hledání je však myslitelné pouze v kontaktu s původními a často zapomínanými transcendentálními kořeny našich kultur. Rozhodně v mravním světě antiky, židovství a křesťanství, bez nichž bychom stěží (stejně jako ostatní státy) dospěli k moderní demokracii.

3.2 Vymezení hlavních problémů v tvorbě veřejné politiky

Veřejná politika (*Public Policy*) se dostává masivněji ke slovu v šedesátých letech minulého století, kdy Voegelinovy teorie překrývá výrazný zájem o mnohočetné analýzy politických systémů (D. Easton, G. Almond a další) a o jejich ekonomické předpoklady, což (mimo jiné) spojuje oba proudy politického myšlení a v konečném důsledku pomáhá v dalších letech k oživení normativně-ontologického přístupu. Veřejná politika navíc propracovává a aplikuje výkladové rámce sociologie, ekonomie, politických věd, práva, teorie řízení a dalších oborů a směřuje k analýzám a prognózám procesů formování a uplatňování veřejných zájmů; věnuje se přitom institucionálnímu zprostředkování těchto procesů veřejným, občanským a do jisté míry i soukromým sektorem v poloze, která je využitelná pro politickou praxi. Naproti tomu neanalyzuje obecné politické podmínky vzniku, existence a přežití takových sociálních útvarů; zajímá se spíše o sociálně politický proces vedoucí k uspokojování konkrétních, diferencovaných potřeb příslušníků těchto společenství, jejichž uspokojení nemůže být zprostředkováno výlučně soukromým sektorem. Z novějších proudů v politických vědách má k veřejné politice nejbližší analýza politiky (*policy analysis*) (Potůček et al 2005: 13–14; srov. Fiala, Schubert 2000: 13). Doplňme, že k tomuto multidisciplinárnímu oboru patří také otázky politické etiky a zaměření na ekologické problémy, které spolu s novým oživením filozofického kladení otázek nabývají na významu a zahrnují se do veřejných diskusí. Centrálním prvkem veřejné politiky je tedy obsah (*what*), determinanty, důvody, příčiny (*why*) a účinky, výsledky a souvislosti politiky státu (*what difference it makes*) (Fiala, Schubert 2000: 13). Arnošt Veselý a Martin Nekola definici ještě rozšiřují o další politické aktéry a obohacují ji o politické poradenství (srov. Veselý, Nekola, 2007: 19).

Vezmeme-li v úvahu všechny aspekty, které veřejná politika zahrnuje, a také to, že v českých zemích byla aplikována se značným zpožděním¹² a svoji cestu si te-

¹² Veřejná politika se vyučuje na českých univerzitách téměř 15 let, přičemž první ucelené dílo na základě anglického originálu, společného díla českých, slovenských, maďarských a amerických autorů, vydaného mezinárodní neziskovou organizací *Network of Institutes and Schools of Public Administration in Central and Eastern Europe* (NISPAcee), vyšlo v roce 2003. Potůček, M., L. Le Loup, G. Jenei a L. Váradi (eds.): *Public Policy in Central and Eastern Europe: Theories, Methods, Practices*. Bratislava: NISPAcee, 2003.

prve prošlapává, bude také vymezení problémů daleko obsáhlejší a její význam pro reálnou politiku bude menší než v rozvinutých demokraciích. Nicméně v USA, v zemi s rozvinutou tradicí v poskytování politických expertíz, je podle některých výzkumů vliv expertů na politiku relativně malý (srov. Veselý, Nekola 2007: 14). Příkladů uvádějí ve své studii hned několik. Odkazují na práci Jiřího Schneidera o think-tancích ve visegradských zemích (Schneider 2003) či na text Stevena Brinta (1994), který podrobil analýze 75 amerických případových studií z oblasti zdraví, vzdělání, sociální politiky, obrany a ekonomiky a dospěl k závěru, že empirická data nedokládají existenci silnější formy technokracie, experti mají z velké části pouze omezený mandát a omezený vliv, kromě otázek čistě technických, a že v americkém politickém systému jsou experti z velké části nevýznamnými hráči (srov. Veselý, Nekola 2007: 14 in Brint 1994: 135–137). Podíváme-li se na tento analyticko-empirický výzkum podrobněji, zjistíme, že do hry může vstupovat daleko více proměnných, než jsme ve skutečnosti schopni připustit. Výzkumy, které nejsou sledovány v čase a nejsou kombinovány s dalšími výzkumnými metodami, jež současná věda nabízí, nemohou dávat přesvědčivý odraz skutečnosti. Navíc je třeba zvážit, zda jsou takovéto dílčí výzkumy vůbec potřebné.

Zaměříme se nyní raději na normativní modely veřejné politiky, které mohou být v některých případech také zneužity pro povrchní cíle a vykládání „pravdy“ (např. úplné rovnostářství), ale ve své podstatě by měly tvořit pevnou kostru výzkumu a do jisté míry i odhalit identitu výzkumníka. Důležité je zdůrazňovat, z jakého stanoviska, z jaké pozice se vyjadřujeme a nahlížíme na svět (Aron 2003: 329). Úplná nezávislost je zcela jistě mýtus – i výzkumník (stejně jako novinář – viz další část o médiích) prošel nějakými životními etapami, chodí k volbám, má osobní zkušenost s veřejnou politikou. V sázce je ovšem jeho akademická pověst, profesionální přístup a také autorita. Slovy čínského filozofa Konfucia¹³: „*Vždyť autorita – ať už otce rodiny či vládce státu – je mu metafyzicky zakotveným darem, který nečerpá svou moc ze síly svých mocenských nástrojů, ale ze své vystupňované odpovědnosti. Dotyčný ztrácí své charisma ve chvíli, kdy se mu zpronevří...*“

Veřejná politika připomíná ve svých charakteristikách také koexistenci některých specifických normativních modelů, které se spolu prolínají a jsou inspirovány buď dílem některého z vlivných sociálních filozofů, nebo přímo sociální praxí. V dostupné literatuře zmiňují: **utilitarismus** (maximální blaho pro maximální počet lidí); **Rawelsův princip spravedlnosti** (maximalizovat výhody nejméně preferovanému za předpokladu, že všem jsou poskytnuty nejméně takové životní podmínky jako tomuto nejvíce handicapovanému jedinci); **neoliberalismus** (samoregulační síla přivádí společnost k rozkvětu, stát činí lidi nesvobodnými), **úplné rovnostářství** (všichni jsou si rovni), zachování institucionálních hodnot – **konzervativismus** (fungování osvědčených institucí a pravidel), **zmenšení nerovnosti** (trh je třeba doplnit přerozdělováním zdrojů prostřednictvím veřejných rozpočtů a služeb), **krité-**

¹³ Konfucius byl čínský filozof, sociální politik a státník. Odmítal ideu mudrce odtrženého od světa. Svě následovníky vedl k tomu, aby se účastnili veřejného života, a sám jim šel příkladem – jako padesátiletý se stal ministrem spravedlnosti ve státě Lu. Zastával názor, že lidé, kteří se sami vzdělávají a pracují na zušlechťování svého charakteru, budou připraveni a schopni vést stát nového typu ušlechtilým způsobem. (Zdroj: Wikipedia).

rium lidské důstojnosti (maximální odstranění lidského neštěstí a utrpení), **kultivace a uplatnění lidského potenciálu** (rovné šance na uplatnění vlastních předpokladů) a konečně **udržitelný způsob života** (úcta k životu a reflexe nových globálních hrozeb) (srov. Potůček et al. 2005: 25–27).

Je nepopíratelné, že uplatnění specifických normativních modelů ve veřejné politice lze aplikovat pouze částečně a s ohledem na daný stav společnosti. Jako stěžejní se v případě České republiky jeví poslední tři jmenované normativní modely, přičemž by se dalo říci, že na sebe navazují a vzájemně se prolínají. Prvotním a základním předpokladem je ovšem percepce demokratického a právního státu. Budeme-li sledovat daný stav a stanovíme-li si toto jako problém v procesu analýzy a tvorby veřejné politiky, musíme jej zároveň přesněji vymezit. V literatuře se většinou uvádí několik proudů¹⁴. My se budeme držet normativního vymezování problému (Kepner, Tregoe 1981 in Veselý, Nekola 2007: 192–193) a budeme se (kromě jiného) ptát, proč nejsou některá osvědčená témata, běžná pro vyspělý demokratický svět, součástí české politické agendy.

Podle dostupných sociologických výzkumů (např. Evropská studie hodnot, CEFRES, CVVM, další aktuální výzkumy)¹⁵ nežijeme v plně rozvinutém demokratickém a právním státě. Také čeští výzkumníci narážejí na celou řadu problémů a hovoří o demokratickém deficitu na akademické půdě (viz výše). Společenské vědy nejsou brány natolik vážně, aby byly přetaveny do racionálních voleb a byl jim vdechnut život. Hodnověrné hypotézy o vývojových ohroženích a rozvojových příležitostech České republiky padají houfně pod stůl a dobré zahraniční zkušenosti se aplikují v Čechách pouze zřídka. Ve společnosti stále převládá touha po naplňování hmotných potřeb, výrazně se podceňují etické a hodnotové základy společenského života, pouze malé procento lidí se zajímá o rovnost před zákonem a spravedlnost, mizivou část lidí zajímá svoboda kritizovat vládu. Poznání, že demokracie přináší především odpovědnost, aby se kultivovaly její pilíře, zde zcela chybí. Státní správa není stále chápána jako služba veřejnosti (srov. Klicperová 1999, Půrkrábek 1996, Nosál, Skalník 2004 a další).

Vraťme se ale k prvnímu z vybraných normativních modelů veřejné politiky, ke kritériu lidské důstojnosti. Karl R. Popper (1994) je definuje jako společenský rozvoj, nikoli maximalizaci blaha maximálního počtu lidí, ale maximální odstranění lidského neštěstí a utrpení. Každý člověk má svoji vnitřní hodnotu, která se odvíjí spíše od toho, že je lidskou bytostí, než od toho, že nějak měřitelně prospívá spo-

¹⁴ První proud chce poznat, jakým způsobem a proč se určitá problémová témata stávají nebo nestávají součástí politické agendy a jakým způsobem jsou definována. Tento proud lze označit jako analýzu problému. Klasická definice Kepnera a Tregoea (1981) vymezuje problém jako odchylku od očekávaného standardu fungování. Jiná definice tvrdí, že problém je rozpor (*gap*) mezi současným a požadovaným stavem. Aby toho nebylo málo, v angličtině existuje hned několik výrazů – *issue, problem, dilemmas či puzzle* (srov. Veselý, Nekola 2007: 192–193).

¹⁵ Např. Klicperová, M.: *Rysy české demokracie* (<http://www.cas.cz/cz/pdf.psu.pdf>), Tomášek, M.: *Hodnocení demokracie v ČR*, (<http://www.stem.cz/tisk.php?id=216>), Evropská studie hodnot (http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/142_01-3VECER.pdf). Nejnovější výzkumy: STEM: <http://www.stem.cz>, Sociologický datový archiv: <http://archiv.soc.cas.cz>, CVVM: <http://www.cvvm.cas.cz/>, ISEA: <http://www.isea-cz.org>, CEFRES: <http://www.cefres.cz> a další.

lečnosti. Součástí této důstojnosti je možnost zvolit si v rámci daných možností svůj vlastní život. Pojem důstojného přežití je ovšem relativní a vztahuje se ke konkrétním kulturním a ekonomickým realitám dané země (srov. Sen 1990 in Potůček et al 2005: 27). Tentýž autor (Karl R. Popper) ve svém díle *Otevřená společnost a její nepřítelé* ale také píše, že s nástupem fašismu a s rekrutujícími se komunisty jej děsil přízrak uzavřených nedemokratických zemí. Jeho dílo pak bylo oslavou individuální svobody a ostrou kritikou všech forem totalitarismu. Otevřenou společnost chápe jako společnost založenou na svobodě rozhodování, odpovědnosti, kritickém rozumu, individualismu, respektu k odlišnému a otevřenosti vůči jiným, na vysoké schopnosti přijímat změny, tvořivosti, na vysoké mobilitě a pluralistickém demokratickém systému moci. Otevřená společnost je podle jeho slov jednoznačně nejlepším řešením; je si však vědom nástrah, které s sebou nese. Jednou z nich je to, že přestává plnit přirozenou potřebu sociálních kontaktů a stává se do jisté míry odosobněnou. Daný stav se podílí na tom, že se v lidech objevuje nostalgická touha po návratu do uzavřené společnosti (Popper 1922: 147) – v moderním slova smyslu omezením osobní svobody a hledáním garantovaných, byť alespoň minimálních jistot. Otevřená společnost v Popperově smyslu zatím v České republice nevznikla a je otázkou, zda v dnešní době vůbec může vzniknout, konstatuje ve své studii pro CEFRES brněnský sociolog Igor Nosál. Výkon nových demokratických institucí je podle závěrů této studie značně determinován a limitován. Poskomunistická rekonstrukce společnosti neprobíhá na ruinách komunismu, ale z ruin komunismu (Skalník, Nosál 2004: 80–85).

Další dva vybrané normativní modely veřejné politiky (kultivace a uplatnění lidského potenciálu a udržitelný způsob života) mají více šancí díky vstupu České republiky do Evropské unie, nicméně zcela zřetelně chybí strategická dimenze řízení země jakožto pevné součásti EU, patrná je nedostatečná koordinace mezi globální, národní, regionální a místní úrovní správy. Pomoci mohou sítě podpořené moderními informačními technologiemi a podpora nových režimů správy, založených na sdílení odpovědnosti (srov. Potůček et al. 2005). Sdílení evropských hodnot a odpovědnosti je ovšem v mnoha ohledech vnímáno jako sporné. Kritice je podroben zejména protiklad vůči Americe. Panuje neochota přiznat si, že více než 80 % hodnot, které uznáváme, pochází z křesťansko-židovských a antických tradic a tyto hodnoty, byť různě formulované, jsou společné jak Evropě, tak Spojeným státem. Nelze tedy hovořit o „evropských hodnotách“, protože jsou to hodnoty společné oběma kontinentům (např. Schwarzenberg 2006, Občanský institut). Levice ovšem namítá, že evropské státy vyvinuly od druhé světové války důmyslnější sociálnějiší systémy, jež vycházejí z myšlenky, že je lépe, pokud se o lidi stará všemocný „super stát“.

Pokud bychom analyzovali postavení České republiky v Evropě podle studií CESES, lze říci, že jsme na jakési křižovatce. Martin Potůček, ředitel této instituce, jej zhodnotil takto: *„Význam správného rozhodnutí lze ilustrovat na příkladu zemí, které vstoupily do Evropské unie před námi. Patrný rozdíl vidíme například mezi Řeckem, Španělskem a Irskem. Řecko nevyužilo všech možností, prostředky ve své podstatě pouze spotřebovávalo a zapomínalo na potřebné inovace. Španělsko si velmi pomohlo ve vzdělání, v hospodářství, v rozvíjení institucionálního rámce a kontaktů, ale zdá se, že už je na hranici svých možností a zůstává někde uprostřed.*

Irsko je klasický případ země, která je na vzestupu, poněvadž se jí podařilo strategicky včas zareagovat a využít všech nabízených příležitostí. Domnívám se, že také naše země, přes všechny historické šrámy, má velké předpoklady stoupat vzhůru. Ale není to pouze hospodářský růst, ale také kultivace politiky a správy, důraz na kvalitu života a životního prostředí, komplex věcí, o kterých je třeba uvažovat v souvislostech. O to naléhavější je potřeba výrazně posílit strategickou dimenzi řízení země“ (Potůček 2005).

3.3 Problém malého národa při tvorbě veřejné politiky

Problém malého národa asi nejlépe popisuje ve stejnojmenné knize T. G. Masaryk (Masaryk 1990) a pokračuje dále morálním imperativem v České otázce (Masaryk 2000). Ptá se, zda je nutné, aby si člověk v poměrech malého národa pomáhal intrikou a zda se má lež v různých svých podobách stát národní zbraní. A dále varuje, „aby v nás had nezadával holubici“ (Masaryk 2000: 152). Problém ovšem nespátňuje v početní velikosti národa, ale v pocitu ohrožení, jež deformuje národní sebevědomí. Masaryk nepoložil „pouze“ základy hrdé české státnosti, ale také základy etiky a mravnosti ve společnosti. V rozhovorech se spisovatelem Karlem Čapkem hovoří o nejhlubším argumentu pro demokracii a tím je pro něj víra v člověka, v jeho hodnotu, v jeho duchovnost a nesmrtelnou duši – to je ta pravá metafyzická rovnost (Čapek 1969: 261). Demokracie se podle Masarykovy interpretace odvíjí od základu humanity, od náboženství. Tvoří základní dimenzi lidského života a politika jako forma životní praxe umožňuje náboženské hodnoty promítnout do dané pospolitosti, do základů demokracie. Současně s tím je ale Masaryk kritikem klerikalismu coby politické podoby církevní moci. Vnímá demokracii nikoliv jako hotový a jednou daný politický systém, nýbrž jako dlouhý proces, cestu, kterou musejí politici, církve a občané tvořit a neustále zkvalitňovat. Mravnosti v malém českém národě si všímá (kromě jiných) také brněnský sociolog Inocenc Arnošt Bláha¹⁶. Mravní jevy prý poznáváme nejen rozumem jako vnější, ale i jejich vnitřním prožitím. Jádrem subjektivní stránky je podle této praxe svědomí, které Bláha nechápe jako boží danost, ani jako něco apriorního v nás, ale jako jakéhosi „vnitřního soudce“. Ten se vytváří postupně s naší „zralostí“ a stupněm vlastní revize na základě dědičnosti, psychického ustrojení, vlivu prostředí a v neposlední řadě i práci na sobě. Vztah politiky a etiky vidí jako možný konflikt a nabízí určitá historická srovnání. Masaryk i Havlíček jsou podle Bláhovy interpretace přesvědčeni, že není dvojí morálky: morálka politická a morálka individuální jedno jsou. Člověk nemůže být pro morálku cílem a pro politiku prostředkem, velká politika vyrůstá jen z velké znalosti a z velkého mravního fondu (srov. Sedlák 1995: 175). V kapitole Mravnost a politika pak nabízí vedle běžného rozporu mezi politikou a mravností také možnost souladu. „*Politika a mravnost nemohou být v rozporu, pokud jsou správně pochopeny.*“ zdůrazňuje Bláha. Politika má však podle něho ve společnosti jiný úkol než mravnost. Pouze směr mají mít společný. Úkolem politiky není donu-

¹⁶ Inocenc Arnošt Bláha byl průkopníkem sociologického pozitivismu, zabýval se kromě vědy také literaturou. Vydal dvě básnické sbírky *Po cestách vítězů* (1902) a *Ať je země písni* (1903), dále román *Liduška* a celou řadu povídek. Jeho literární zdatnost byla znát i v odborných dílech, přestože jeho hlavní dílo *Sociologie* vyšlo až po jeho smrti v roce 1968 (srov. Sedlák 1995).

covat ke ctnosti, nýbrž chránit práva. Občané mají být ctnostní, stát spravedlivý. „*Politika je prospěch celku spočívající ve svorném právu jedinců, všech částí celku, a rozumíme-li mravností jednání, jež pramení ze svědomí a směřuje k blahu celku, a tedy i ke spravedlivému právu všech sousedních jedinců, pak vidíme, že politika a mravnost se smírně vyrovnávají a navzájem doplňují.*“ (srov. Sedlák 1995: 448).

Stejně jako byl britkým literárním kritikem, nedělal si žádné iluze ani o české demokracii, ani o procesu socializace, ani o lidstvu jako celku – František Xaver Šalda.¹⁷ Ve svém díle *Moje pochyby o demokracii* hovoří o temné otázce svědomí, o poddanském údělu, o umění demagogů, o masách, které mohou běsnit tam, kde jednotlivec myslí a uvažuje (Šalda 1955: 636). Tak jako dokázal v literatuře odhalit potenciál pro budoucí generace, rozpoznat, co v pisateli vězí, našel možná úskalí demokracie nejen pro svůj kout světa, který znal nejlépe, ale pochyboval i o ostatních evropských zemích (zejména o Francii). Jeho věta: „*Vládnout nemůže ten, kdo nezná nejprve sebevládu...*“, by měla být varováním pro většinu Evropanů. Demokracie povolává miliony lidí k vládě, aniž by byli k vladaření vyzbrojeni, aniž by dostali vzdělání intelektu i výchovu mravní (Šalda 1955: 636). S ironickou skepsí polemizuje také s Masarykem o nemožnosti udržení rovnováhy dvou protichůdných principů rovnosti a svobody, hovoří o české škole pokrytectví, o vládě peněz. „*Demokracie je založena na zásadě majority, ale i v demokracii vládne de facto minorita, jenže zastřeně. Vládne několik málo lidí, ale musí to vypadat tak, jako by vládly široké kruhy lidí; a to ovšem nejde bez virtuosity v umění přetvařovacím.*“ (Šalda 1955: 639). Vliv peněz není nikde tak mocný jako v moderních demokraciích a peníze opatřují nejen požitek, ale i moc politickou (Šalda, 1955: 639). Příkladem zkorumpovanosti tisku a politiky je podle Šaldy Francie a jejímu odrazu se pomalu blíží i naše domovina. Pokud si ovšem někdo dělal iluze, že velcí literární duchové mohli aktivně zasahovat do politiky, bude asi zklamán. F. X. Šalda sice požíval poměrně velké vážnosti ve společnosti, ale jeho aristokratický postoj a varovný hlas byl srozumitelný pouze malé hrstce lidí. Politická kultura první Československé republiky nebyla ani zdaleka, řečeno slovy Almonda a Verby (1963), participatní, ale spíše parochiální a poddanská. V pozadí je podle Šaldových slov stále český národní charakter vytvořený v době pobělohorské: plebejství, servilnost, malý český člověk.

Ani filozof Jan Patočka neměl valné mínění o české národní povaze. Ve své skepsi měl k Šaldovi poměrně blízko, ostřejší však býval k některým Masarykovým závěrům. Napadá rozpolcenost jeho úvah, kdy chápe člověka v relacích hodnoty a smyslu, tedy subjektivně, avšak zároveň se pozitivisticky dovolává vědecké objektivity (totéž platí i pro výše zmíněného pozitivistu Bláhu). Objektivní svět je prostý (nutně subjektivních) hodnotových vztahů, zatímco (objektivní) hodnota bez subjektu je protiklad. Tento nevyřešený rozpor fatálně poznamenává veškeré Masary-

¹⁷ F. X. Šalda bývá považován za vůdčí osobnost literární generace 90. let. Byl spoluautorem *Manifestu České moderny*, psal pro redakci *Ottova Slovníku naučného* hesla z české, německé, francouzské a anglické literatury a ze světového malířství. Publikoval v časopisech *Volné směry*, *Novina*, *Česká kultura*, *Literární listy*, kde se věnoval otázkám a problémům výtvarného umění, literatury, kultury i politiky. Od roku 1925 vydával časopis *Tvorba*. V letech 1928–1937 vydával Šaldův zápisník, ve kterém uveřejňoval své umělecké kritiky a eseje (Zdroj: Wikipedie).

kovo dílo (Kohák 2000: 13). Ačkoli si Jan Patočka Masaryka jako státníka velmi váží, ve filozofických disputacích je k němu nemilosrdný. Viděno jeho očima žil T. G. Masaryk autentický život, byl bojovníkem a ve velkém boji světové války vytvořil stát. Byl to autentický, odhodlaný člověk se vším, co filozof Jan Patočka očekává od autenticity (Kohák 2000: 13).

V Kohákově díle se Patočka nejeví jako pokračovatel, ale ani jako bořitel Masarykova odkazu, nýbrž jako „*osvoboditel velkého českého myslitele a evropského intelektuála v politice ze zajetí dogmatických výkladů*“. Potenciál mluvčího Charty 77 však nebyl pouze v jeho vědomostech, svoji filozofii mravnosti uplatňoval i v osobním životě. Literární kritik Václav Černý na něj vzpomíná jako na člověka otevřeného, jasného jako „světlo plného dne“. „*Byl utkán, či lépe vybudoval sám sebe z čirých žvlů lidskosti,*“ píše ve svých vzpomínkách Černý. Patočkovým cílem a smyslem byl mír a shoda, snad proto nejlépe vyhovoval jako mluvčí lidských práv. Dialog s totalitní mocí mu však lámal vaz. Přímá konfrontace byla nemožná, zbyl jen plíživý nátlak tupé degradované moci. Velké srdce života v pravdě nevydrželo.

I to je odraz naší národní povahy dané historickým vývojem – bojíme se mravních autorit a nevážíme si odlišných názorů. Což rozhodně není dobrý vklad do tvorby moderní veřejné politiky. Nicméně není to problém pouze českého národa či takzvaných malých národů, ale prakticky všech států východní a střední Evropy. Otevřená, transparentní veřejná politika se tady teprve začíná rodit a je pouze otázkou času, zda lidé a jejich vlády racionálně využijí šancí, které jim nové uspořádání otevřeného prostoru nabízí. Evropská unie může v tomto hledání výrazně pomoci, může ovšem celý proces zbrzdit a postavit nové překážky. Příkladem budiž takzvaný „*boj o evropské hodnoty*“ (viz výše), v nichž musí mít etika aplikovaná na různé fáze rozhodování ve veřejné politice své nezastupitelné místo.

3.4 Politická kultura a veřejná politika

V knize *Veřejná politika* (2005) si Martin Potůček klade otázku, zda české diskuse o etice lze považovat za důležité a zda nejde o úvahy o neúspěšném mýtu. Skeptikům pak odpovídá, že pouze tam, kde říkají (míní státy východní a střední Evropy), že neexistují žádné rozumově podložené standardy pro tvorbu dobré politiky, dobré vlády nebo dobré společnosti, nemají tyto cenné a morální hodnoty vůbec šanci vzniknout (Potůček et al. 2005: 353–354). V závěru pak zdůrazňuje nutnost mobilizovat a podporovat činnost občanské společnosti jako nástroje sociální kontroly chování volených i nevolených zástupců a zaměstnanců veřejné správy. Hovoří o nutnosti změny standardů politické kultury, o etice při tvorbě veřejné politiky a také o důvěře, která je jednou z nepostradatelných kvalit nezbytných pro úspěšné vytvoření a fungování velké ekonomické a politické organizace a pro zajištění spolupráce doma i ve světě (srov. Fukuyama 1996: 151 in Potůček et al. 2005: 359).

Velké výzvy pro praktickou politiku zpravidla nic neznamenají, priority českých zákonodárců a veřejné správy lze sledovat z každodenní praxe (osobní účast i zprávy v médiích), informují o nich také politické výzkumy (např. CVVM: *Politic-*

ká kultura a aféry ve veřejném životě, březen 2009)¹⁸, ale též aktuální zprávy o korupci v České republice a plnění vládního programu boje proti korupci (např. Transparency International – TI, listopad 2009)¹⁹. V prvním z těchto uvedených příkladů docházejí analytici CVVM k závěru, že se od roku 2005 významně zhoršilo hodnocení politické kultury „pouze“ u členů vlády. V případě politiků všech parlamentních stran stále výrazně převažuje negativní hodnocení jejich politické kultury nad hodnocením pozitivním. Zajímavé na celém výzkumu je i to, že nejpozitivněji hodnotili respondenti politickou kulturu politiků KSČM (!), která je podle více než třetiny českých občanů dobrá. Pro téměř třetinu českých občanů je dobrá politická kultura ČSSD. Necelá čtvrtina českých občanů hodnotí jako dobrou politickou kulturu politiků KDU-ČSL. Nejhůře jsou z tohoto hlediska hodnoceny ODS a Strana zelených: pozitivně politiky těchto stran hodnotí pouze 20, resp. 17 %. Ve všech případech se však více než polovina oslovených přiklonila k názoru, že politická kultura politiků těchto stran je špatná (v případě ODS a SZ zastávají tento názor dokonce téměř tři čtvrtiny občanů). (Kunštát, CVVM 2009).

V případě sledování korupce je na tom bohužel Česká republika ještě hůře. Závěrečná zpráva mezinárodního výzkumu TI uvádí, že mezi 180 zeměmi hodnocenými podle míry vnímání korupce je Česká republika letos na 52. místě s hodnocením 4,9 (podle stupnice 0–10, kde 0 znamená vysokou míru korupce a 10 označuje zemi téměř bez korupce). Česko v rámci Evropské unie zaostává za západními státy i za svými postkomunistickými sousedy. Řadí se k více než dvěma třetinám zemí, které mají hodnotu indexu nižší než pět (Ondráčka 2009). Podle slov ředitele Transparency International ČR neexistuje v Čechách žádná skutečná a smysluplná protikorupční strategie vlády, chybí ambicióznější plán změn, není vyčleněn dostatek lidí na jejich prosazování – není to opravdová priorita vlády. „*Jen velmi málo politiků je ochotno v této oblasti něco udělat. Bojí se, že prosazováním nepopulárních opatření šlápne na prsty řadě vlivných skupin. Minulá vláda měla tuto oblast za prioritní pouze verbálně a výrazně otevřela cestu soukromým zájmům k ovlivňování politického rozhodování. Současná vláda zatím váhá, zda něco dělat, a co to má být. Bez jasné politické vůle vlády a parlamentu se nepohne nic...*“, dodává David Ondráčka.

Nicméně korupce ani politická kultura nejsou měřitelné konkrétními činy vybraného vzorku hříšníků. Mají v sobě celou řadu dalších aspektů a nuancí. Korupce je ovlivněna také tlakem vnějšího prostředí a bývá spojována se selháním oficiálního souboru norem. Politická kultura je oproti tomu relativně ustáleným a sociálně sdíleným souborem hodnot a norem vymezujících normalitu v oblasti politického jednání a myšlení (Almond, Verba 1963: 15).

Sociální vědci nejčastěji definují korupci jako socioekonomický jev, který nastává v momentě, kdy jsou z vnějšku narušovány jednotlivé vazby uvnitř instituce (Philip 1996), či přímo jako zneužívání postavení, moci nebo autority veřejného či-

¹⁸ Podrobnější informace o aktuálním výzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění Praha (CVVM) www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100898s_ps90421.pdf.

¹⁹ Podrobnější informace o výzkumu Transparency International http://www.transparency.cz/pdf/TIC_VZ2008_cz.pdf.

nitele pro jeho soukromé zisky (Bayley 1966); většina výzkumníků se přiklání k teorii deviantního chování (McKee 1996 in Frič 2001). Sociolog Pavol Frič ve své studii s názvem *Korupce – deviantní chování, nebo sociální dezorganizace? Případ české policie* vysvětluje, že každá deviace (odchylka) se vztahuje k danému souboru norem, které platí v nějaké společnosti nebo komunitě. Selhání oficiálního souboru norem otevírá prostor pro šíření norem korupčních. V prostředí, kde tyto normy platí, korupční chování není chováním deviantů, ale naopak racionální odpovědí na skutečný stav systému. Tam, kde se jednou zavedou korupční pravidla hry, zapustí kořeny, lidé si na ně zvyknou, tam se pak jen velmi těžce obnovuje nebo zavádí vláda oficiálních norem. Jejich akceptování širokou veřejností naráží na již vytvořené sociální struktury, které ze stavu dezorganizace těží a podporují dodržování korupčních norem. Proto oficiální normy v soutěži s korupčními svůj zápas až příliš často prohrávají. Stav sociální dezorganizace vyvolaný přítomností korupčních norem chování tak vykazuje značnou stabilitu navzdory antikorupčním kampaním obětí korupce (Frič 2001).

Také politickou kulturu lze popsat jako určitý soubor sdílených hodnot, chápaných v nejrůznějších souvislostech a podobách. Shrnutí české produkce, závěrů autorů, kteří se pustili na tenký led bádání v oblasti politické kultury, nabízí Marek Skovajsa ve své knize *Politická kultura* (2006). Za podstatné považují zmínit ty autory, kteří chápou politickou kulturu obecněji v rámci veřejné politiky, hlavně jako součást ekonomických a sociálních jevů. Jako příklad uvádím práci sociálního antropologa Ladislava Holého *Malý český člověk a velký český národ* (2001), která představuje ucelenou interpretativní studii kulturních obsahů definujících český politický život, či studie Miloše Havelky o symbolických centrech české politiky, zkoumání národního charakteru a konceptu skupinových mentalit (Havelka 2001, 2002). Za důležité považují rovněž „historické prameny“, o kterých se v sociologické literatuře příliš nemluví – například Emanuela Chalupného (*Národní povaha česká*, 1907, 1908), Ferdinanda Peroutku (*Jací jsme: Demokratický manifest*, 1991) či Ladislava Klímu (*Matěj Poctivý*, 1922).²⁰

Příkladů by se jistě nešla celá dlouhá řada, nicméně lze shodně s Markem Skovajsou říci, že většině soudobých prací českých autorů jsou společné dva rysy: úzký výběr, nezahrnující výzkum politické kultury v celé její šíři, a v případě empirických studií nedostatečné povědomí o nezbytnosti jasně vymežit obsah tohoto pojmu a odpovídajícím způsobem zvolit všechny dostupné metody zkoumání (srov. Skovajsa 2006: 28).

²⁰ Jako ostrý kritik českého charakteru a diagnostik národních chorob zobrazuje v *Matěji Poctivém* poměry počátků republiky. Ideály nového demokratického státu staví do jiného světla. Snímá jim masku vážnosti, převrací je a pak prohlásí, že vše je psina. Klímův ludibrionismus spočívající na tezi, že „má hříčka je toto vše. Svět je to, co v každém okamžiku já z něho míti chci,“ našel své uplatnění v metodě „dlouhého nosu“. Filozofický substrát hry můžeme shrnout: „Základem světa jest Smích. Immoralismus jest druhem vážnosti a poroby nové. Teprve nadmoralismus jest osvobození.“ Právě svoboda člověka i národa je cílem *Matěje Poctivého*. Řečeno slovy Jindřicha Chalupického, „člověk má usilovat o to, aby byl člověkem docela; tj. aby se vyvázal ze své přírodnosti a starosti o svou malou existenci“ (Chalupecký 1992). Citováno dle Wikipedia.

Co se týče hodnocení minulosti a polistopadového výzkumu politické kultury, existují závěry (viz níže), které se v mnohém shodují – téměř všichni výzkumníci konstatují, že období totality výrazně formovalo charakter české společnosti. Hovoří zejména o vzájemné nedůvěře, o nepřátelském ideologickém myšlení – tedy o znacích, o nichž se zmiňuje již Hannah Arendtová ve své práci o totalitní moci.²¹ Přetrvávání těchto znaků do porevolučních časů je typické pro většinu postkomunistických zemí. Podrobnou analýzu na toto téma vypracoval (kromě jiných např. Popper, Huntington a další) také George Schöpflin, který navíc mezi prvními důrazně upozornil, že faktor dědictví komunismu významně poznamenal postkomunismus a nelze jej proto při jeho analýzách podcenit (Schöpflin 2000: 38).

Martina Klicperová-Baker (1999) ve svém výzkumu české demokracie podotýká, že v období totality vznikly kořeny české závisti a zhoubný nádor dnešního vzoru chování, a označuje jej za syndrom posttotalitního charakteru. K tomuto syndromu patří podle Klicperové zejména absence víry, pozitivní odezva na populismus, neochota pátrat po podstatě své nespokojenosti, požadavek okamžitého uspokojování potřeb, přesvědčení, že společnost není schopna se s problémy úspěšně vypořádat, negativní emoční ladění, absence občanských ctností, preference jednoduchých řešení, strach z autority a nostalgie po minulém režimu (Klicperová-Baker 1999: 45).

Další výzkum české politické kultury pro CEFRES (viz pozn. 15) ještě doplňuje čtyři sociálně politické faktory, jež jsou nejen dědictvím komunismu, ale zároveň se v kontextu postkomunistické kultury reprodukují. Je to rozvrácená a slabá občanská společnost, vysoká míra sociální nedůvěry a nedůvěry občanů v institucionalizovanou, zejména stranickou politiku, vysoký stupeň politického odcizení a pocitu občanské bezmocnosti a nízká míra pocitu občanské kompetence a vlivu na politiku. Dalším faktorem je chybějící pluralita přirozeně a dlouhodobě kultivovaných politických elit a autoritářská mentalita, sociálně psychologický sklon velké části veřejnosti podléhat nekriticky politickým autoritám, svěřovat jim příliš velký díl kontroly a odpovědnosti s pocitem bezmocnosti a nemožnosti podílet se na řešení veřejných otázek (Skalník, Nosál 2004: 76).

Pokud se po tomto výčtu některých výzkumů vrátíme ke klasické teorii Gabriela Almonda a Sydneyho Verby (1963), která zdůrazňuje dělení na tři typy politické kultury: **parochiální** – společenstva kmenová a takové lokální komunity, kde neexistují specializované politické role, **poddanskou** – charakterizována vysokou frekvencí orientací vůči diferencovanému politickému systému a jeho výstupním aspektům či administrativní stránce systému, jde o pasivní vztah vůči politickému systému; a **participační** – jasná orientace jednotlivců na politický systém, na jeho politické a administrativní struktury, a orientace jednotlivce na vlastní aktivní roli v systému (Almond, Verba 1963: 13), lze říci, že běžné vývojové trajektorie od parochiální politické kultury přes poddanskou politickou kulturu tradičních autoritář-

²¹ Hannah Arendtová odmítala být označována za filozofku, rovněž pojem politická filozofie se jí nelíbil, upřednostňovala spíše termín „politická teorie“. Asi nejvýznamnější dílo o totalitní moci je *The Origins of Totalitarianism*. New York 1951 (německy: *Elemente und Ursprünge totalitärer Herrschaft*, Frankfurt, 1955; česky Původ totalitarismu I–III, Oikúmené 1966).

ských společností až po nejvyvinutější participační politickou kulturu, dominující typ politické orientace v občanské kultuře liberálních demokracií moderní západní civilizace, bohužel Česko prozatím neprošlo. Častěji se hovoří o údelu české kultury parochiálního poddanství a provinční politiky (srov. Patočka 1992: 105–106).

3.5 Vládnutí a role státu ve veřejné politice

Různá chápání role státu značně stěžují jeho vnímání ve veřejné politice. Britský sociolog Bob Jessop ve stati *State Theory: Putting Capitalist States in Their Place* (1990) uvádí, že na objasňování se podílí příliš mnoho vědních disciplín, především právo, historie, politické vědy, sociologie, teorie byrokracie, ekonomie, veřejná správa a organizační teorie. Jediná „všeobšáhlá“ teorie tak komplexní entity, jako je národní stát, tudíž nemůže být pro účely veřejné politiky k dispozici (Jessop 1990, srov. Potůček et al. 2005).

Veřejná politika tedy pracuje s konkrétními poznatky z oblasti veřejné správy, sleduje aspekty sociologické, ekonomické, ale i právní. Má zájem o aplikovanou etiku při tvorbě veřejné politiky. Současně s tím bere v úvahu, že moderní společnosti jsou mnohdy nesystémové, nekonsenzuální, často chaotické a konfliktní, a nabízí řešení strategického vládnutí ve vztahu k měnícím se sociálním podmínkám a budoucím výzvám a příležitostem dané země (Potůček et al. 2007: 9). Stát je v tomto kontextu zúžen na prospěšnou demokratickou instituci veřejné správy. Na rozdíl od vlády, která je pouze jednou z jeho součástí, zahrnuje všechny veřejné orgány a „*autoritu uplatňuje na základě předpokladu reprezentanta hodnotných a trvalých zájmů společnosti, nikoli jen stranických zájmů kterékoli skupiny politiků...*“ (srov. Heywood 2004: 122). Teorie o absolutní nepotřebnosti státu či nejrůznější anarchistické koncepce²² ve veřejné politice nenajdeme, přestože řada teorií vychází z potřeby politické i občanské svobody a zdůrazňuje minimální roli státu (např. A. Smith, I. Mises, F. A. Hayek aj.).

Stát by měl jasně a srozumitelně deklarovat vlastní hodnotové a etické principy a naznačit cíle a strategické volby pro další tisíciletí v současném globalizovaném světě. Ovšem snaha zkvalitnit strategickou dimenzi vládnutí v naší zemi vždy narážela a dosud naráží podle většiny výzkumníků na mnohé překážky ideologického, kulturního i institucionálního charakteru, na zaběhnuté a proměnlivým poměrům neodpovídající stereotypy myšlení i chování (např. Potůček et al. 2007: 8). Jedním z předpokladů úspěšné aplikace moderní veřejné politiky je totiž výrazné oslabení starých mocenských struktur (popis viz výše) a nastolení nových forem uplatnění transparentního strategického vládnutí (v eufemistickém slova smyslu dokončení „sametové revoluce“).

Základním předpokladem nových strategií je „globální etika“, kterou lze vnímat jako volání po novém chápání univerzality lidských práv v mezinárodním společenství. V širším pojetí bývá spojována s udržitelným způsobem života, sociální

²² Současný politický anarchismus <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=23261> nebo na stránkách <http://www.anarchismus.org/> či <http://www.a-kontra.net/pruvodce-anarchismem/anarchisticky-socialismus>.

udržitelností, s právem na bezpečí, s účastí na řízení na všech úrovních, s rovným přístupem k informacím nebo globálním společenským statkům, ale také s určitými přirozenými povinnostmi a s chováním, které respektuje ostatní kultury a náboženství, má úctu k tradicím i k budoucnosti (srov. Potůček et al. 2007: 18).

Je nesporné, že ony hodnoty představují nezbytnou složku spravování lidských záležitostí, provokují k vyšší úrovni vzdělání, k humanitnímu cítění a globální etika je jakousi nadstavbou vyzrálé demokracie. Praktické výsledky lze očekávat spíše u zemí, které již prošly určitou fází socializace a řadu hodnot mají nesmazatelně zažitých (viz např. hodnocení korupce, pozn. 19, či bezpečnosti, úrovně vzdělání atd.).

Pokud bychom přijali tezi o „propojení hodnot evropských a amerických“ (viz spor o evropské hodnoty 3.3) v duchu křesťansko-židovských tradic, mohli bychom říci, že role státu ve veřejné politice je vlastně ve vytváření prostoru pro efektivní fungování občanské společnosti a v podpoře principu vysoce profesionální správy s principem samosprávy. To ovšem předpokládá fungování právního státu, v němž *„vláda zákona jako kumulativního vyjádření společenského rozumu, přirozených mravních principů a nezcizitelných lidských práv stojí nad vládou lidu“* (cit. dle Pehe 2001). Nutno dodat, že s konceptem právního státu souvisejí principy oddělení mocí, princip suverenity lidu či princip omezené vlády. Od druhé světové války se součástí chápání právního státu stále více stává i pojem lidských práv coby přirozených, univerzálních a nezcizitelných práv jednotlivce. Od tohoto konceptu se pak odvozují úvahy o právech menšin. Ačkoliv demokracie je už svou definicí vládou většiny, většina moderních demokratických států přijala ideu, že ve skutečné demokracii politická většina respektuje práva nejruznějších menšin (Pehe 2001).

Empirické výzkumy²³ fungování české veřejné politiky a státní správy, a především žitá zkušenost občanů dokládají, že existuje opravdu široký prostor pro lepší fungování státu. Martin Potůček shrnuje pozitiva i negativa v knize *Veřejná politika* (2005). K pozitivům řadí především parlamentní demokracii, ve srovnání se sousedními postkomunistickými zeměmi také poněkud stabilizovanější systém politických stran; autor oceňuje zavedení nového krajského zřízení (byť k němu došlo se zpožděním a s mnoha nedodělkami), integraci českého státu do politického a správního prostoru Evropské unie a rozvíjející se občanský sektor. Jako negativní označuje Martin Potůček především reformu státní správy, hovoří o nutnosti zlepšit koordinaci mezi resorty. Jako velmi nekvalitní se podle průzkumů CESES jeví systém vzdělávání a výběr politiků a úředníků i způsob sestavování státního rozpočtu. K velkým slabinám patří rovněž nedostatky právního systému a nedostatečná vymahatelnost práva. K nejzávažnějším celospolečenským problémům, generovaným na pomezí nedostatečně zvládnutého regulačního působení státu a trhu, patří sociálněpatologické formy regulace – klientelismus a korupce (srov. Potůček 2005).

Existují přirozeně i úpěnlivá volání po proměnách role státu a veřejné politiky, často podmíněná zploštěnými politickými ideologiemi nebo úzkými skupinovými zájmy. To má ovšem jen pramálo společného s efektivním a eticky motivovaným moderním státem.

²³⁾ Shrnutí vládnutí v České republice v době globalizace a evropské integrace včetně tabulek a grafů http://iss.fsv.cuni.cz/ISS-50-version1-071003_potucek.pdf.

3.6 Veřejný a privátní

Dichotomie pojmů veřejný a privátní – dva velmi důležité fenomény, které definovaly původní antickou *polis*. Svůj význam mají i dnes. Kořeny explicitní formulace tohoto rozlišení lze podle dostupných pramenů sledovat v rané etapě vývoje římského práva, které oddělilo veřejné a soukromé právo, a v římském konceptu *res publica*, tedy věc veřejná²⁴. Přirozený pohyb od soukromého k veřejnému, od jednotlivce k obci, se však vlivem doby začíná povážlivě posouvat. V soukromé sféře jedenadvacátého století se podle závěrů společenských vědců vyskytují ekonomické organizace v soukromém vlastnictví, operující v prostředí tržního hospodářství a zaměřené alespoň do jisté míry na vytváření zisku. Spolu s nimi spadá do soukromé sféry řada mezilidských a rodinných vztahů, jež mohou být neformální, ale také mohou být formalizovány zákonem (např. sňatkem). Veřejnou sféru představuje celá škála státních a kvazistátních institucí od zákonodárných a soudních institucí po policii, armádu a tajné služby, od veřejných služeb po nejrůznější úřady sociální podpory. Patří sem i státem vlastněné hospodářské organizace, jako například zestátněná průmyslová odvětví a veřejná zařízení ve vlastnictví státu. V posledních letech vzniklo a rozvinulo se v prostoru mezi veřejnou a soukromou doménou mnoho přechodných organizací (nezisková sdružení, podpůrné spolky atd.), které nevlastní stát ani nejsou plně zakotveny v soukromé sféře. Patří sem také politické a nátlakové skupiny, kluby a organizace, jež se snaží prosadit nějaký konkrétní postoj, včetně hospodářských organizací, jejichž vlastnictví a fungování je založeno na družstevní, kooperativní bázi (Thompson 2004: 101–102).

Veřejná politika jakožto vědní obor se soustředí na podrobnou analýzu fungování veřejného sektoru, přičemž jej definuje jako protiklad soukromého, kde se jedinec či firma rozhodují sami za sebe, vedeni svými privátními zájmy. Ve sféře veřejné dochází k rozhodování, jehož se účastní a které ovlivňuje mnoho jedinců či institucí. Právě zde se formuluje a prosazuje veřejný zájem, mimo jiné i v produkci a distribuci veřejných statků (Potůček et al. 2005: 15).

A jaký je rozdíl mezi veřejnou a soukromou sférou, mezi veřejným a soukromým sektorem? Odlišnost se projevuje jak v rozdílech mezi institucemi a jejich zájmy, tak v individuálních preferencích. Kritéria rozlišení veřejného a soukromého sektoru ve veřejné politice nejlépe vystihuje tato tabulka:

Kritérium	Veřejný sektor	Soukromý sektor
1. Politická moc	státní moc	osobní svoboda
2. Spotřeba a investice	veřejná spotřeba a investice	soukromá spotřeba a investice
3. Povaha rozhodování	politické nebo správní rozhodnutí	soukromé rozhodnutí
4. Poskytování statků (dávek a služeb)	veřejné statky (dávky a služby)	soukromé statky (dávky a služby)
5. Vlastnictví	vlastnictví ve veřejném sektoru	soukromé vlastnictví
6. Zaměstnanost	ve veřejném sektoru	v soukromém sektoru

Zdroj: Potůček et al. 2005: 16

²⁴ Urfus V., J. Kincl, M. Skřejpek: *Římské právo*. Praha: C. H. BECK, 1995. Úvodní část podává úplný výklad o dějinách římského státního zřízení a o pramenech práva. Následuje podrobný rozbor práv soukromých, tj. práva rodinného a majetkového. Nově je zařazena pasáž o římském právu trestním. Příloha obsahuje rozsáhlý výběr latinských právních pravidel, definic a rčení.

Veřejná politika zahrnuje do své výbavy také další slovní spojení s adjektivem „veřejný“. Patří sem zejména veřejný zájem, veřejné záležitosti, veřejný prostor, veřejný sektor, veřejné finance, veřejné statky a veřejné právo. Pojmu veřejný zájem užívají zvláště sociologie a politické vědy, pojmu veřejný prostor odborníci zabývající se komunikací a rozhodováním a pojmu veřejné právo právní vědy (Potůček at al. 2005: 12).

Vzhledem k tématu studie se zaměříme především na veřejný zájem a na schopnost prosadit jej ve veřejné politice, v další sekci pak zmíníme úlohu médií v prosazování veřejného zájmu. Obecně bývá za veřejný zájem označována taková orientace politiky, která podporuje všeobecný rozvoj společnosti (např. výše zmíněná globální etika). Má nesporně hodnotový náboj, ale „*existuje v něm stálé napětí mezi individualistickou konotací pojmu zájem a k celku vztaženou konotací pojmu veřejný*“ (Lane 1993 in Potůček et al. 2005: 12).

Z tohoto vymezení je patrné, že identifikace a uznání veřejných zájmů bývá zdrojem konfliktů (existují nátlakové skupiny, lobbying, střet zájmů atd.), neboť představy o tom, co je pro společnost „dobré“, bývají velmi odlišné (např. již zmíněný boj o evropské hodnoty). Probíhají zápasy o identifikaci, uznání a prosazení nejrůznějších veřejných zájmů. Ty uznané pak mohou být formulovány v právních normách, vyhláškách či nařízeních. V ideálním případě jsou to veřejné zájmy, které vycházejí „z vůle lidu“.

Rendlová a Lebeda (2002) ve své studii s názvem *Teoretické pojetí veřejnosti, veřejného mínění a role výzkumů mínění* ovšem namítají, že v současné generaci koncipování lidských práv, nazývaných také právy solidarity, se proces rozrůstání a rozrůzněnosti veřejností a veřejných zájmů výrazně prohlubuje. Práva sebeurčení a práva menšin vytvářejí neredukovatelnou mnohost veřejností a tento proces zdaleka není u konce. Současně roste význam komunikace, který se v této oblasti promítá například do práva na informace. Navíc v důsledku globalizace se (podobně jako v ekonomických procesech) relativně oslabuje vztah mezi veřejným míněním a politickou mocí v rámci jednotlivých státních celků a vytváří se nový fenomén – mezinárodní nebo nadnárodní veřejnost – například ve vztahu k institucím Evropské unie (Rendlová, Lebeda 2002).

Veřejná sféra byla původně vázána na určitý specifický veřejný prostor (Habermas). S rozvojem komunikačních technologií raného kapitalismu se začala oddělovat od své prostorové závislosti a získala charakter sítě prostorově odlišných aktérů a jejich vztahů. Podstatnou roli při vytváření veřejné sféry hrála a dodnes hrají masová média. Jürgen Habermas hovoří o úpadku tradičních veřejných prostorů, o homogenizaci a komercializaci masových médií, o komodifikaci lidí, o refeudalizaci veřejnosti (atd.). Veřejnost ztrácí schopnost sjednoceného racionálně kritického soudu, depolitizuje se. Problémem je také její pluralizace – existuje příliš mnoho diferencovaných veřejností. Všeobecná, nejširší veřejnost (*general public*) je prakticky synonymem pro souhrn všeho obyvatelstva (srov. Habermas 1990, 2000).

4. MÉDIA V PROCESU TVORBY VEŘEJNÉ POLITIKY

4.1 Vliv médií na tvorbu veřejné politiky

Stav i tolik diskutovaná objektivita médií (viz slavná sarkastická věta J. P. Sarrtra určená všem pozitivistům: „*Pět minut Hitlerovi, pět minut Židům...*“)²⁵ jsou výsledkem určité nepsané dohody, která souvisí s nastavením hodnot společnosti a odráží její poznání, zasuté někde hluboko v dávné historii. Zjednodušeně by se dalo říci, že společnost dává impulzy médiím a naopak. Má-li relativně mladý společenskovědní obor veřejná politika ambice praktického uplatnění při řešení konkrétních sociálních problémů; má-li být schopen poskytovat informace, které by přispěly k řešení problémů, musí mít zároveň nástroje k tomu, aby své výsledky prezentoval veřejnosti a prosadil je do běžné praxe. A to i s vědomím, že mohou být některé politické analýzy zneužity k prosazování jednostranných zájmů. V kapitole o hodnotových základech a normativních modelech veřejných politik upozorňuje Martin Potůček zejména na výstupy nejruznějších think tanků, v jejichž práci se prosadily či prosazují jednostranně ideologizující koncepty a výrazně zde převažuje sociologický, právní i ekonomický pozitivismus. Význam etiky a soustav hodnot jako regulátorů veřejného života vystupuje ještě více do popředí v dobách společenských přeměn, což byl případ zemí střední a východní Evropy (srov. Potůček 2005: 29).

Přestože od roku 1989 uběhlo více než dvacet let, česká média i veřejná politika jsou stále na počátku (viz výše), přičemž o prospěšnosti obou v kontextu svobodného světa nelze pochybovat. Lepší výchozí pozici mají přirozeně ty státy, které mají demokracii (veřejnou politiku, tradiční žurnalistiku, právní stát) hlouběji pod kůží. Přestože ani tady nemají kupříkladu náročnější noviny typu *Frankfurter Allgemeine*, *Die Zeit*, *Le Monde*, *The Guardian*, *New York Times* (a jiné) na růžích ustláno. Zahraniční mediální analytici to vysvětlují tím, že si za tento stav mohou vlastně lidé sami. Namísto delších ucelených informací vyhledávají pouze rychlý sled zpráv, věnují se více zábavě a jednoduchým schémátům, která nestojí žádné úsilí a nevyžadují tolik času. Svět se enormně zrychlil, cena informace na trhu klesá, stejně jako klasická vzdělanost (viz předpovědi a úvahy o demokracii de Tocquevilla a dalších), a tištěná média nahrazují jiné formy komunikace (například internet, jenž splňuje nároky na onu rychlost). Z mediálního prostoru pomalu mizí náročnější projekty, které podle slov programových či jiných ředitelů brzdí tempo a ucpávají informační kanál. Rychlost pak plodí „rychlé myšlenky“ (příliš se nerozmýšlet, rychle reagovat), deformuje jazyk (např. takzvané manažerské česko-anglické ptydepe, zkracování slov v jazyce rapperů či krácený slovník počítačových komunit – CtrlAltDelete) i obecnou podobu veřejného diskurzu, jenž přestává být chápán jako doména spisovného jazyka. Lingvisté upozorňují na to, že u veřejných komunikátů pozorujeme stále častěji odklon od platné kodifikace či širě pojaté spisovné normy.

²⁵ Jeden z nevýznamnějších francouzských existencialistů. V závěru života relativizoval některé dřívější postoje (např. vztah k náboženství, k marxismu). Přiznal fascinaci judaismem, jeho mesiánistickým, utopistickým potenciálem, jeho eschatologií a také jeho teologií. L'Espoir maintenant, rozhovor s Bennym Lévyem a další texty na <http://www.sartre.org/>.

„Vzorem pro většinu uživatelů se stává jazykové chování v médiích, kde se oslabují, či dokonce stírají tradiční hranice mezi veřejným a soukromým, oficiálním a neoficiálním, spontánním a stylizovaným, připraveným a nepřipraveným. Zdá se, že situace je mnohem složitější v dnešní češtině, kde poměrně stabilizované podoby nabytá takzvaná obecná čeština, jež v mediálním diskurzu často supluje úlohu spisovného jazyka...,“ vysvětluje ve své práci s názvem *Spisovná čeština a polština ve veřejném diskurzu (norma, kodifikace, individuální postoje mluvčích)* Roman Madecki.²⁶

Vrátíme-li se ke klasickým tištěným novinám, které ctí pravidla platné kodifikace či šířeji pojaté spisovné normy jazyka a volí náročnější formu obsahu, lze říci, že zaznamenávají závažný úbytek čtenářů všude na světě²⁷, a nevznikne-li dostatečně početná střední vrstva, která by kvalitní informace potřebovala ke svému dennímu rozhodování, zřejmě zaniknou. Zaniknou s největší pravděpodobností i takzvané náročnější pořady, internet se stane všemocnou vzdělávací i kulturní institucí a ostatní se budou muset jeho „zrychlenému diktátu“ podřídit. Zástupci médií nechtějí ani nemohou popírat, že přinášejí zjednodušující informace, pod jejichž vlivem si lidé vytvářejí falešný obraz světa, nepopírají dokonce ani to, že vnucují vlastní hierarchii pravdy a staví priority podle „zištných konceptů“ (agenda-setting). Argumentují však nabídkou a poptávkou, reagují na přání zákazníků a předkládají jim to, po čem nejvíce touží (často předjímají, po čem by mohli lidé toužit, s poukazem na vlastní touhy, suplují výzkum i výběr programové skladby s apelem na co nejmenší provozní náklady). Internet chápou jako přidanou hodnotu. Poskytuje příležitost k vytvoření bližších vazeb, vybízí k nejrůznějším výhodám při nákupu, dává lidem pocit, že patří do rodiny těch, kteří časopis (televizi či jiné médium) vytvářejí, čtenáře (diváka, posluchače) komodifikují (Habermas) na oddaného spotřebitele, který je připraven nakupovat další a další produkty. Mediální magnáti nikterak nezastírají ekonomickou podstatu svého počínání (a to včetně takzvaných seriózních médií) a tvrdí, že pokud by lidé toužili po vzdělávacích pořadech, filozofických disputacích či přenosech vážné hudby, dostali by je. Svoji roli v celém tom kolosálním byznysu chápou jako „servisní službu“.

Česká republika jako by určitou závažnou etapu vývoje demokracie přeskočila. Kvalitní deník typu *Frankfurter Allgemeine Zeitung* tady nikdy nebyl a zřejmě asi nikdy nebude. Společnost se velmi rychle zabydlela v konzumním způsobu uvažování, veřejnoprávní televize byla vtlačena do volné soutěže s bulvárem a boj o stejného inzerenta na malém českém trhu se podobá zběsilé honbě za zlatým teletem. Může za to podle mediálních analytiků (kromě jiného) i ta skutečnost, že společnost je stále příliš centralistická, moc ve státě je málo fragmentovaná a úloha médií

²⁶⁾ Roman Madecki se dále ve své studii táže: Jak tuto situaci reflektuje norma? Jaké jsou individuální postoje mluvčích a jak jsou utvářeny (od purismu po krajní varianty jazykového liberalismu a indiferentismu)? Jak dále rozvíjet komunikační kompetenci žáků ve výuce mateřského jazyka? Brno–Praha, *Česká slavistika 2008* (sborník příspěvků 14. mezinárodního kongresu slavistů, Ochrid, Makedonie, 2008), vyd. první, s. 145–156, 2008.

²⁷⁾ Aktuální stav na českém trhu Media projekt 2009 http://www.median.cz/docs/MP_2009_2+3Q_zprava.pdf. Aktuální stav ve světě například <http://www.unl.edu/wapor/>, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> a další.

je kvůli tomu úplně jiná než třeba ve staré Evropě, kde média působí převážně jako sjednotitel. U nás společnost fragmentarizují (srov. Hvizďala 2003: 8).

O sociálně integrující roli médií hovoří také veřejná politika. V *Průvodci krajinou priorit pro Českou republiku* (CESES – kolektiv autorů 2002) jsou strategické koncepce rozvoje médií chápány jako prioritní úkol pro českou demokracii, pro rozvoj občanské společnosti. Za charakteristický rys současného mediálního diskurzu považují autoři nerovnovážený stav v prostoru pro veřejnou komunikaci, v němž se plně nerozvinula veřejnost coby spoluhráč i protihráč médií a politické elity (viz výše komentář o oddělení mocí jako předpoklad právního státu).

„S tímto deficitem vstupuje mediální diskurz do začátku nového tisíciletí, který obecně charakterizuje rozpor mezi globalizujícími se médii a v hranicích tradičního národního státu definovanou veřejností a politickou elitou...“ (CESES – kolektiv autorů 2002: 619). S odstupem času lze konstatovat, že nastíněný problém trvá, nicméně navrhovaná řešení, rozpracovaná do přehledných strategických scénářů²⁸, se postupně naplňují. Podmínkou k plnění je podle autorů koncepce to, aby česká společnost se ctí zvládala procesy modernizace. *„Nakolik bude česká společnost zvládat procesy své modernizace, natolik bude zvládat mediální krajinu. A nakolik bude česká společnost zvládat mediální krajinu, natolik bude zvyšovat i svoje šance na to, aby zvládla svoji modernizaci...“* (CESES – kolektiv autorů 2002: 622).

Tato část programu, která je založena na vzájemné důvěře ve společnosti a na praktickém vzdělávání, se naplnila (a naplňuje) takřka beze zbytku. Další záležitost, která by se dala nazvat „kultivací poptávky“, v českých krajinách dosud nenastala (viz např. výsledky Media projekt 2009 či zmíněné výzkumy veřejného mínění). To vše ovšem souvisí rovněž s generační obměnou v personálním zastoupení klíčových hráčů v mediálním diskurzu, v politické sféře a samozřejmě při budování veřejnosti (CESES – kolektiv autorů 2002: 623).

Autoři scénáře jsou optimisty a současný stav vnímají jako součást běžného vývoje v demokratické zemi. *„Evropská globalizace vytváří situaci, se kterou se budeme muset vyrovnat, což by nás mohlo přiblížit ke standardním vyspělým demokraciím,“* dodávají.

Vývoj bude provázen s největší pravděpodobností další akumulací kapitálu a organizačními restrukturalizacemi, masivním vstupem nadnárodního kapitálu, podřízením se monopolům a oligopolům, což už ale nebude představovat kvalitativní změnu. *„Pravděpodobně se vytvoří rovnováha v prostoru pro veřejnou komunikaci tím, že se v jejím rámci posílí veřejná (občanská) sféra. Tento vývoj bude podmíněn generačně tak, že se nastupující generace se zájmy a agendou emancipují od politické sféry, přestanou mediální obsahy chápat jako její výraz a nebudou fungování médií v globální společnosti problematizovat. Získají mediální gramotnost a zařadí média do souboru automatizovaných dovedností, kdežto vliv současných hlavních aktérů bude slábnout...“* (CESES – kolektiv autorů 2002: 623).

²⁸ Realizace strategické koncepce podmiňovala řešení prioritních problémů v oblasti sociální soudržnosti, ekonomického rozvoje, národní identity, politického systému, regulačního působení státu, trhu a občanského sektoru. Internetová verze http://www.ceses.cuni.cz/CESES-34-version1-pruvodce_es.pdf.

Tady je podle mého soudu práce univerzit nezastupitelná, měla by vytvořit určitý „vzorek“ nové, „osvícené“ občanské sféry, která chápe význam mediálního diskurzu jako posílení demokracie, ctí svobodu a nezávislost a myslí na to, že internet a elektronická média jsou na světě právě díky akademické komunitě.

4.2 Sporní aktéři ve veřejné politice

Z povahy právního státu vyplývá, že ústavní pořádek je založen na principu dělby moci, kde se jednotlivé pilíře demokracie navzájem kontrolují a jejich pravomoci se vyvažují tak, aby nedošlo k tomu, že se moc soustředí v jedné ruce. To je základní podstata demokracie. Někteří autoři²⁹ ovšem upozorňují na to, že k moci zákonodárné, výkonné a soudní patří ještě čtvrtá moc – a tou je moc mediální.

„Čtvrtá složka moci bývá mnohem mocnější než všechny tři předchozí složky moci dohromady. Jde o tisk, časopisy a všechny ostatní druhy tiskovin, rozhlas a televizi, přičemž do tohoto výčtu musíme zahrnout také internet a další novodobé druhy médií. Pokud se nad touto skutečností zamyslíme, zjistíme, že všechna tato média dohromady mají v naší společnosti opravdu velikou moc.“ vysvětluje Werner Rumphorst (EBU).

V demokratické společnosti mají média především dvě důležité role: zajistit informovanost občanů a kontrolovat tři výše uvedené složky státní moci. Často se ovšem aktivně zapojují nejen do kontrolních funkcí, ale také do rozhodování na politické a správní úrovni, přebírají dokonce i celou řadu aspektů jakéhosi vlastního náboženství – nabízejí nejrůznější symboly, podmanivé příběhy ovlivňující styl, myšlení a chování lidí (viz výše). To vše dohromady s ekonomicky ziskovým proplétáním s dalšími podobami moci, s mocí ekonomickou, politickou či vojenskou, je velmi nebezpečné – jednotliví i kolektivní aktéři využívají médií k dosažení svých vlastních cílů (srov. Potůček et al. 2007: 183, Thompson 2004: 9 a další).

„Celý komunikační proces, do kterého jsou média zapojena, ovládají ti, kdo z něho profitují, tedy vysílatelé, vydavatelé a inzerenti, a ti, kdo profitují z přítomnosti v médiích, tedy politické elity a celebrity. To, co má být veřejností, je fakticky odsouzeno do role držitelů dálkového ovládání či víka na odpadkový koš, protože nakonec v nejhorším se to dá všechno vyhodit,“ komentuje situaci na české mediální scéně Jan Jiráček z Fakulty sociálních věd UK.

Abychom předešli převažování médií nad ostatními složkami moci, doplnil bych – po vzoru v úvodu citovaného Raymonda Arona – ono zdůrazňování, z jakého stanoviska, z jaké pozice se vyjadřujeme a nahlížíme na svět. Absolutní nezávislost a objektivita jsou zcela jistě mýtem. Individualistický postoj posiluje vlastní odpovědnost, vytváří prostor pro otevřený mediální diskurz a zaplňuje tak, domnívám se, často citovanou vyprázdňenost (a bezpohlavnost) veřejného prostoru. Stejně jako se profesionalizují média, musí se profesionalizovat a individualizovat také veřejnost. Ideálu Habermasovy veřejné sféry asi nikdy nedosáhneme, ale současná

²⁹ Na mezinárodní konferenci *Demokracie a právní stát* na to upozornil Werner Rumphorst, ředitel European Broadcasting Union (EBU) ze Švýcarska. Stenozáznam konference, včetně podkladového materiálu ke konferenci, <http://www.blisty.cz/2004/7/12/art18879.html>.

veřejnost může nabývat nových kvalit i v procesu modernizace. Nepodléhat komodifikaci – lidé si mohou svobodně vybírat to, co na sebe nechávají působit; mají možnost se rozhodnout, které názory a postoje přijmou za své a které odmítnou. Média budou mít takovou roli ve společnosti, jakou jim svým přístupem občanská veřejnost přisoudí. Jak správně eufemisticky podotkl jeden z výše uvedených mediálních magnátů, „*bude-li mít dostatečná část veřejnosti zájem o filozofické disputace a koncerty vážné hudby, bude je mít...*“ Velkou úlohu zde hraje osobní vzdělanost a potlačení řady iracionálních pohnutek daných konzumním nastavením společnosti. Svou roli by měly sehrát hlavně univerzity, nejrůznější spolky a nadace a další platformy pro otevřený a svobodný diskurz. Česká republika má na rozdíl od ostatních států poněkud složitější pozici v tom, že takzvaně seriózní tisk (noviny typu *Die Zeit* či *New York Times*) nikdy neměla, a navíc trpí syndromem posttotalitní „dobyvatelské“ země. Komerční média nikdy nebyla korigována, což (vše dohromady) dává daleko větší prostor k manipulaci s veřejností. Většina politiků toho obratně využívá a nemá potřebu cokoli na daném stavu měnit.

Jaká by tedy měla být role médií ve veřejné politice, uvažujme-li o nich jako o aktérech a zprostředkovatelích veřejné politiky? Jednoduše etická, individualisticky konzistentní a odpovědná, s ontologickým rozměrem. V etice navazují na koncept globální etiky, který si veřejná politika vytkla jako jeden z hlavních cílů. Individuální znamená schopnost jedince stanovit si pro sebe normativní podmínky vlastní existence, tj. principy, maximy a meze vlastního chování, a ontologická znamená výzvu k plnému autentickému „bytí s přesahem“ v prostředí globalizovaného světa.

Tvorba veřejné politiky tedy v mém pojetí vychází z činnosti jednotlivců nebo sociálních skupin, kteří prezentují určité názory a vytvářejí konkurující si diskurzy. Nejsou to média (bulvární či veřejnoprávní) jako taková, ale jednotliví novináři, kteří se mohou (a nemusejí) řadit k jednotlivým skupinám. Aktérů ve veřejné politice je mnoho a primární snahou bývá uchopení určitého problému a schopnost dát mu určitý tvar, který bude akceptovatelný jako veřejný problém a posléze (případně) i prezentován širší veřejnosti prostřednictvím médií. Nejvíce nesází je podle závěrů sociologů (Králová 2003, Buček 2004 a další) v přístupu k problémům v politické agendě, kterou je třeba chápat jako celek problémů vyplývajících z veřejné diskuse, nebo jako zásah legitimních politických autorit. Nehrají tady roli pouze schopnosti jedinců či určitých sociálních skupin, ale také další faktory, které bývají odůvodňovány přednostním přístupem do agendy politicko-administrativních aktérů.

Nejčastěji zmiňované faktory jsou (dle Králová 2003 Buček, 2004):

- a) *Svázanost aktéra, který má reálnou schopnost politického rozhodování s určitou skupinou, popřípadě se s touto skupinou alespoň úplně identifikuje (typicky poslanec, který působil v určitém profesním prostředí).*
- b) *Druhým faktorem může být dostatečné množství zdrojů, které umožňují získat podporu veřejných i soukromých aktérů.*
- c) *Aktér může být na významné pozici (např. vedení průmyslového podniku), což umožňuje relativně lehce zveřejňovat jejich problémy, a nebo*
- d) *čtvrtý faktor, který můžeme označit jako velký kredit u široké veřejnosti (např. lékaři, ale i novináři).*

Proces tvorby veřejné politiky je procesem hledání společného konsenzu a většina problémů tkví podle názoru autorů zejména v byrokracii, v otázkách důvěry a v hodnotových a ideologických preferencích jednotlivých aktérů. Předpokladem každého teoretického konceptu by ovšem měl být svobodný veřejný prostor, který není pouze záležitostí médií (jak někteří autoři uvádějí), ale patří především racionálně uvažujícím lidem, kteří se dokážou shodnout na základních principech „dobrého žití“. Některé Habermasovy myšlenky mohou sice vyvolávat diskusi (viz výše), ale to, že média zastupují pouze „pseudověřejnou sféru pro naprosto pasivní publikum“, se jeví v kontextu synergie médií a veřejné politiky jako reálný fakt. Podle průzkumů CESES zajímají aktuální výstupy z oblasti veřejné politiky česká média jen omezeně, náměty nehledají ani v oblasti strategického vládnutí, ani v myšlenkách rozvoje občanské společnosti. K prosazení teorie strategického vládnutí přispívají nanejvýš v odborném tisku a popularizací vědeckovýzkumných poznatků o nejrůznějších vizích a strategiích. V našich médiích cílevědomě vedená diskuse o této problematice zcela chybí (Potůček et al. 2007: 190).

4.3 Politická komunikace a sledovanost médií

Kdo není v masových médiích, jako by nebyl. Politici si libují v pózování před kamerami, rádi se dostaví na rozhovor, který řeší jejich pikantní rodinné záležitosti, jsou schopni v rámci své popularizace udělat prakticky cokoli. Média jim to totiž umožňují v rámci (jimi) určených pravidel. Zmínku o nadměrné politizaci médií a oslabené kontrole veřejnosti si dovolila zveřejnit zpráva *Televize v Evropě*, která byla okamžitě kritizována Českou televizí (ČT) i Parlamentem ČR pro neobjektivní informace. Autorka české části studie Eva Rybková se pozastavovala nad takovými věcmi jako je etický kodex pro zaměstnance veřejnoprávní ČT, který schvaluje Poslanecká sněmovna, zpochybnila způsob volby členů mediálních rad, polemizovala s financováním veřejnoprávních médií (atd.).³⁰

Přestože řada problémů stále trvá, jejich řešení se zdá být v nedohlednu. Jedinou novinkou je takzvaný náhubkový zákon³¹, který byl kritizován nejen v Čechách, ale sklidil všeobecný údiv i za hranicemi státu. Zákaz zveřejňovat odposlechy není běžnou praxí ve většině zemí Evropské unie. Například v Rakousku zákon zaručuje novinářům a majitelům médií beztrestnost, pokud prokáží, že materiál byl pravdivý a jeho zveřejnění bylo v „převažujícím veřejném zájmu“. V Británii se úniky odposlechů posuzují podobně jako u ostatních důvěrných informací – tedy zda se dotýkají národní bezpečnosti nebo zda ohrožují veřejnost. Našli bychom přirozeně i další příklady (včetně těch špatných – např. Slovensko nebo Turecko). „V mediálním vývoji posledních dvaceti let jsme se dostali na určitou křižovatku, kdy si politická reprezentace neví rady s médii. Ta se často nechovají korektně a politici na to odpovídají jinou nekorektností – a to samo o sobě demokracii velmi zpochybňuje...“ komentuje současnou situaci brněnský teoretik médií Jaromír Volek.

³⁰ Úplná zpráva <http://www.eumap.org/topics/media/televisioneurope/national/czech/mediacze2.pdf>, doplněná verze a další zajímavosti <http://www.mediapolicy.org/>.

³¹ Podrobnosti <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/ministri-pri-uradu-vlady/michael-kocab/ministr-v-mediich/zprava-ipi-o-kontrola-svobody-tisku-v-cr--63066/>.

A jak by měl vypadat standardní demokratický mediální systém? James Curran (1996) ho ve své stati *Mass Media and Democracy Revisited* představuje jako systém, který dává lidem možnost, aby zjišťovali, co je v jejich zájmu. Měl by posílit soudržnost uvnitř jednotlivých sektorů společnosti a napomáhat fungování organizací, které jsou nezbytné pro účinnou reprezentaci kolektivních zájmů. Měl by neustále vykonávat ostražitou kontrolu vlády a mocenských center. Měl by sloužit jako zdroj ochrany a obnovy neorganizovaných a slabých zájmů. A v neposlední řadě by měl vytvářet podmínky pro skutečnou společenskou smlouvu či kompromis, jež by byly založeny na otevřeném rozebrání rozdílů, nikoli na vnuceném konsenzu opírajícím se o dominanci jedné strany. Nejlepší cestou k realizaci těchto potřeb je vytvoření klíčového mediálního systému orientovaného na službu veřejnosti, který by byl obklopen soukromými podniky, sociálně tržním a profesním sektorem a sektorem občanských médií. Posledně jmenované budou svým charakterem podporovat fungování sektoru veřejné služby jako prostoru pro dialog a budou dodávat další impuls kolektivizující a sebeorganizující tradici občanské společnosti (Curran in Jiráček, Říchová 2000: 158).

Navržený koncept se nápadně podobá Habermasově teorii o „idylické“ veřejné sféře, která plní své původní poslání, a koresponduje také se závěry v oblasti tvorby veřejné politiky. Chybí pouze takzvaný princip racionální shody v otázkách politické a morální teorie (viz dále v kapitole globální etika). Při takové četnosti hodnotících a výkladových úhlů pohledu, příznačných pro moderní společnost, je to podle většiny jeho kritiků nemožné. Habermas totiž dále uvažuje o tom, že instituce je legitimní jedině za předpokladu, že o takové normě či instituci může otevřeně a bez jakýchkoli omezení diskutovat každý, koho se jejich existence dotýká, a že výsledkem takové diskuse bude souhlas všech zúčastněných (Thompson 2004: 207). Potíž je také v tom, že Habermas vychází z představy, že se jedinci scházejí na jednom místě a zapojují se do společného hovoru jako sobě rovní účastníci interpersonální komunikace. Thompson míní, že bere málo ohledu na jednání a komunikaci, které jsou v moderním světě běžné. Dnes může jednání ovlivnit lidi, kteří jsou značně rozptýleni v čase i prostoru – a média vytvořila takovou podobu komunikace, jejíž součástí není dialogický hovor odehrávající se na jednom místě. Habermasův model praktického diskurzu je v zásadě jen rozšířením tradičního pojetí publicity jako sdílené přítomnosti. Proto je obtížné vztáhnout tento model k typům jednání a komunikace a k charakteristickým rysům publicity vytvořené médii, s nimiž se dnes běžně setkáváme (Thompson 2004: 207).

Další potíž by mohla v případě České republiky nastat ve vytvoření klíčového mediálního systému orientovaného na službu veřejnosti, který by byl obklopen soukromými podniky, sociálně tržním a profesním sektorem a sektorem občanských médií. A to i přesto, že se o takový model už dlouho pokoušíme. Termín vysílání veřejné služby se zrodil v Evropě na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let a definice způsobu naplňování veřejné služby jsou v Evropě různé.³² Většina evropských států veřejnou službu definuje speciálním zákonem (stejně jako v ČR), jiné částí obecnějšího zákona o vysílání. Další země mají k zákonu statut, protože zá-

³² Informace lze získat na stránkách Evropské vysílací unie (EBU) <http://www.ebu.ch/>.

konná úprava je tam poměrně obecnější. Statut médií veřejné služby schvaluje buď přímo parlament, nebo regulační orgán, či obě instituce. Česká televize jako vysílatel veřejné služby byla zřízena k prvnímu dni roku 1992 zákonem o České televizi jako nezávislá televize veřejné služby. Statutárním orgánem je generální ředitel jmenovaný Radou ČT na šest let. Kontrolním orgánem pak patnáctičlenná Rada ČT volená Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR na šest let, s dvouletou obměnou jedné třetiny členů. Období emancipace vysílání veřejné služby bylo podle dostupných pramenů dovršeno 4. evropskou ministerskou konferencí o mediální politice, pořádanou Radou Evropy v Praze v roce 1994. Účastnické státy se rozhodly přijmout rezoluci k opatření a zajištění ochrany a dalšího rozvoje veřejné služby, přičemž situace postkomunistických států se jevila jako odlišná, neboť zde chyběly principy regulace. Nástup komerční televize výrazně ovlivnil sledovanost televize veřejné služby a ta byla nucena pružně reagovat. Po roce 2000 se stav „vyrovnává“, ČT uhájila svou pozici a přidala se mezi světové televizní giganty veřejné služby Evropské vysílací unie (EBU). Evropská nařízení pro veřejnoprávní službu shrnuje tzv. Amsterodamský protokol a další dokumenty Komise Evropské unie. Hovoří se v nich (mimo jiné) o tom, že vysílání, přestože má svůj ekonomický rozměr, nelze srovnávat s kteroukoli veřejnou službou v ekonomickém sektoru.³³

O tom, jak se bude dále vyvíjet veřejná služba v České republice, se prozatím pouze spekuluje. Jedním z modelů je posouvání veřejnoprávní služby směrem ke kulturní a společenské neziskové instituci, přičemž většinové zastoupení komerčních médií by ji nemělo nutit ke komerčním trendům (což předpokládá jistou velkorysost ze strany vlády, návrh formy dotací, daňové zvýhodnění, úpravy koncesionářských poplatků, nový zákon a nadacích atd.). Nicméně ani komerční televize zřejmě nezůstanou pouze hlasateli „pokleslé zábavy“. Podle některých analytiků je pravděpodobný tzv. americký model, kde většina provozovatelů komerčního vysílání bude mít v licenčních podmínkách také některé povinnosti veřejnoprávního média. Vlivem nastupujících nových médií by však měl primát televize postupně oslabovat, lidé budou podle dostupných výzkumů³⁴ vyhledávat informace napříč komunikačními médii a sami si volit způsoby ovlivňování a setkávání se na bázi nejrozličnějších virtuálních komunit, které většina lidí považuje za nutné kombinovat s častým osobním stykem a přímou personální komunikací.

4.4 E-stát a e-politika veřejná

Nová mediální politika, která by plně respektovala standardy rozvinuté demokracie a korespondovala v základech s právem Evropské unie, je podle závěrů CESES nezbytná. „Z *náčrtu problematiky vztahu médií a vládnutí, včetně vládnutí*

³³ Dokumenty lze vyhledat na <http://www.euroskop.cz/196/sekce/zakladni-smlouvy-spolecenstvi-a-jejich-novelizace/>. Hovoří se zde mimo jiné i o tom, že Evropský soudní dvůr vyžaduje pro aplikaci splnění tří podmínek: „Poskytovaná služba musí být ve všeobecném hospodářském zájmu a členský stát ji musí jasně definovat. Zkoumaný podnik musí být členským státem pro tuto službu výslovně a explicitně pověřen. Činnost tohoto veřejného podniku nesmí narušit obchodní podmínky a hospodářskou soutěž v rámci EU.“

³⁴ Oblíbené téma nesčetného množství konferencí, prezentace výzkumů, aktuálně např. konference v Paříži <http://www.futuretv2009.org/Programme.54>.

se strategickým dosahem, je zřejmá aktuální potřeba tvorby mediální politiky a jejího odpovídajícího legislativního zakotvení. Tím by se v první fázi měly zabývat především organizace reprezentující občanskou společnost a politické strany. Mnoho z těchto organizací a politických stran se podmínkami činnosti medií samozřejmě zabývá, nicméně zatím tato činnost nepřináší pozitivní efekty. Ačkoli se diskutuje, zásadnější dlouhodobá a návazná diskuse dosud neproběhla. Teprve ve druhé fázi by výsledky diskurzu měla vláda vtělit do koncepce mediální politiky a navazujících legislativních zněh v oblasti tištěných i elektronických, komerčních i veřejnoprávních médií...“ (Potůček et al. 2007: 190).

Jak tedy mohou think tanky³⁵ přispět k tvorbě české mediální politiky? Podle Jiřího Schneidera, který je autorem práce o významu think tanků ve visegrádských zemích, je budování těchto zprostředkujících struktur důležité pro vytváření mostů a konkurenčních komunikačních kanálů ve veřejném prostoru. Velmi často jsou totiž izolované a vzájemně oddělené bariérami předsudků (Schneider 2003). Význam think tanků v budování veřejných politik je nesporný i pro další autory (Stone 2000; Gellner 2000; Fiala, Schubert 2000 a další). „*Nicméně i tato charakteristika může být právě tak předností, jako Achillovou patou,*“ dodává Martin Potůček. Negativní obraz bývá spatřován zejména u politických analýz, které často fungují jako nástroje prosazování zájmů, kde očividně převažují ideologizující koncepty (srov. Potůček 2005: 10–11).

Polemiku autorů lze demonstrovat na jednom z prvních think tanků, který se v Čechách objevil. Byl to eStat.cz. Z jeho dílny pocházejí zejména koncepty zákona o eGovernmentu (datové schránky, konverze dokumentů, elektronické spisy), zákon o základních registrech veřejné správy, studie elektronické identifikace v systémech eGovernment, elektronická Sbírka zákonů a eLegislativa, systém státní pokladny, reforma sociálního systému, procesní auditů ve veřejné správě, snižování administrativní zátěže podnikatelů a další záležitosti,³⁶ které by měly výrazně omezit byrokracii a racionalizovat státní správu. V dokumentech najdeme také informačně bohatou rozpravu o podnětech k zahájení reformy regulace mediálního prostředí (zdroj: www.estat.cz).

Co navrhujeme:

- *Předefinování principů regulace odpovídající současnému stavu technologického rozvoje.*
- *Regulace spíše jako dohled nad dodržováním etiky a zákonů.*

³⁵ Think tanky jsou instituce zabývající se výzkumem či analýzou politiky (policy analysis), působí jako flexibilní síťové struktury na pomezí oblastí výzkumu a vzdělání, politiky, podnikání a nevládního sektoru a jsou finančně i institucionálně nezávislé na státu či vyhraněných zájmových skupinách. Fungují jako mosty překlenující akademickou oblast a politiku, slouží jako zdroj informací, koncepcí, nápadů v oblasti veřejné správy, vytvářejí multidisciplinární síť expertů a přispívají ke kultivaci debaty o veřejném sektoru a artikulaci veřejného zájmu. Think tanky bývají financovány z více externích zdrojů – těmi mohou být vlády, státní instituce, mezinárodní organizace nebo soukromé nadace a společnosti i jednotliví dárci – v souvislosti s konkrétními projekty. (Zdroj: Wikipedia).

³⁶ Další dokumenty a podrobné zprávy lze najít na internetových stránkách <http://www.estat.cz/index.php?p=180>.

- *Snížení míry regulace obsahu. Veřejnoprávní obsah patří do veřejnoprávních médií. Vysílání menšinových žánrů v komerčních televizích je jen na bázi dobrovolnosti, nikoliv povinnosti, či podmínkou získání licence k vysílání.*
- *Zavedení samoregulačních mechanismů do rozhlasového a televizního vysílání.*
- *Uvolnění technologické regulace, nestavět bariéry novým komunikačním kanálům, například DVBH. Ale také možnost využít rozvoj digitálního vysílání k rozvoji eGovernment služeb prostřednictvím televizní obrazovky.*
- *Dražení licencí k provozování rozhlasového a televizního vysílání (eliminace subjektivních hodnotících prvků – odstranění korupčního prostředí). Výtěžek z těchto dražeb může jít například jak na podporu veřejnoprávních médií, tak rozvoje domácí tvorby.*
- *Existence pouze jednoho regulátora. Jeho členové musejí splnit vysoké odborné kvalifikační požadavky.*

Veřejnoprávní oblast – co vidíme:

- *Veřejnoprávní média se více podobají úřadům než moderním firmám.*
- *Existence dvou veřejnoprávních institucí ČT a ČRo.*
- *Existence dvou veřejnoprávních Rad.*
- *Veřejnoprávní média mají tendence soutěžit na trhu s médii komerčními.*
- *Veřejnoprávní média jsou prostřednictvím v čase nutné valorizace televizních poplatků rukojmím politiků.*
- *Rozhlasové a televizní poplatky odpovídají svou povahou plošné, přímé dani.*
- *Neefektivní výběr dvou typů poplatků, jejichž zpracování stojí 300 mil. Kč/rok.*

Co navrhuje:

- *Vytvoření jednoho veřejnoprávního média, dojde tak k provozním úsporám.*
- *Vznikne jedna veřejnoprávní Rada. Způsob jejího ustavení by neměl být svěřen jen Poslanecké sněmovně ČR, ale měla by být zajištěna i participace Senátu.*
- *Zrušení rozhlasových a televizních poplatků, které svého času měly podobu daně z luxusu. Dnes, kdy téměř každý disponuje rozhlasovým a televizním přijímačem, je existence takového plošného poplatku zcela neopodstatněná. Navrhujeme, aby veřejnoprávní média byla financována ze zvláštní kapitoly státního rozpočtu. Tento výdaj by byl výdajem mandatorním, včetně stanovení povinnosti pravidelné valorizace.*

Pokud bychom chtěli srovnávat s dalšími návrhy české mediální politiky, žádná ucelenější koncepce tady neexistuje, přestože frekvence debat na toto téma je přímo nevídaná. Některé body z výše uvedené koncepce přímo vybízejí k dalšímu zpraco-

vání a Evropská unie nabízí určité modely,³⁷ nicméně jejich prosazení naráží vždy (stejně jako v případě digitalizace) na liknavost české vlády a nesprávné stanovení priorit (srov. Potůček et al. 2007: 190 a další). Namísto koncepčních debat o navrženém konceptu hovoří v současné době Eduard Kožušník, zakladatel think tanku e-stat a současný europoslanec, častěji o koncesionářských poplatcích.

„Debatu o poplatku pokládám za debatou účelovou, sloužící jako nástroj politického marketingu a neodpovídající na mnohem důležitější otázky, jako například: vysílání veřejné služby ano, či ne? Jestliže ano, pak v jakém rozsahu a s jakým obsahem? Teprve potom by měla přijít na řadu diskuse o tom, jak toto vysílání financovat...“ hodnotí iniciativu na svých internetových stránkách mediální analytik Milan Šmíd, a nepřímo tak potvrzujete v úvodu zmíněné ideologizující a marketingové nástroje think tanků (Potůček). K poplatku dále Milan Šmíd píše: *„O poplatku, který je hlavním zdrojem příjmů Českého rozhlasu a České televize, se často mluví jako o poplatku koncesionářském. Koncese však znamená poskytnuté oprávnění, ústupek, což zákonitě vyvolává otázku, jaký ústupek, jaké právo zaplacením rozhlasového a televizního poplatku získáváme. Pro vysvětlení musíme jít do dávné minulosti, kdy právo provozovat radiotelefonii, a to jak její vysílací, tak přijímací stránku (zákon o telegrafech z roku 1923), bylo výhradním právem státu. Kdo si chtěl pořídit přijímač pro poslech rozhlasového vysílání, musel získat od státu koncesi. Podobné to bylo i v zahraničí. V Británii se například licenční poplatek vybírá ještě dnes. V našem právním řádu však adjektivum koncesionářský už neexistuje. Bylo by v rozporu s Evropskou úmluvou lidských práv a svobod, která v článku 10 garantuje právo přijímat informace nebo myšlenky bez zásahu státních orgánů. Poplatek se dnes obecně chápe jako solidární platba pro financování vysílání veřejné služby. Také já se domnívám, že rozhlasový a televizní poplatek jednou odejde do učebnic dějepisu. Jenom si nejsem jist, zda to bude tak brzo a zda je pan Kožušník tím nejlepším expertem, který ho na smetiště dějin vyprovodí.“*

Přestože se může zdánlivě jednat o oprávněnou kritiku populistického postoje českého europoslance, podstatou think tanku je (kromě jiného) vyvolání diskuse o určitém problému, což se v případě eStat daří (nehledě na další koncepty, které již byly splněny)³⁸. Německý politolog Winand Gellner připomíná u think tanků trojí hlavní funkci v oblasti procesu utváření veřejné politiky:

- *shromažďování a rozšiřování informací a myšlenek,*
- *alokace a spojování (networking) aktérů,*
- *nábor a přesun (transformace) elit.*

Všechny tyto funkce jsou podle Gellnera klíčové pro utváření politické a administrativní kultury ve veřejném prostoru, pro konkurenceschopnost země a jejích elit v evropském a globálním měřítku (Gellner 1999 in srov. Schneider 2002).

³⁷ Podrobné informace lze vyhledat na http://ec.europa.eu/policies/index_cs.htm.

³⁸ Konkrétní výsledky na stránkách <http://www.mvcr.cz/clanek/egovernment-rada-vlady-pro-informacni-spolecnost-aktuality.aspx>.

4.5 Orwellismus jako varování

„*Oceánie byla ve své podstatě jedním velkým think tankem...*“ zaznamenal jsem zvýrazněné mezititulky v textu o Georgi Orwellovi na stránkách *The University of Arizona* (Seebruck 2003). Autorka měla na mysli „záhadné“ americké organizace, které ve spolupráci s politickými stranami předkládají zaručené empirické politické expertizy, rozšiřují a shromažďují „*vlastní verze pravdy*“, formují a navrhují celé mediální systémy, kontrolovány několika nadnárodními korporacemi, jež posilují svůj vliv společně s mocí politickou a mediální. Hravě pak přebíjejí hlasy běžných voličů, spolehlivě drtí slabou konkurenci a mění – slovy Orwellovými – „lež za pravdu“. „*Velké nadnárodní korporace se nemusejí zodpovídat lidem, ale pouze politikům, kupují si je honosnými dary do jejich volebních kampaní a platí jim jejich think tanky...*“ píše ve svém eseji Ryan Seebruck a odhaluje na několika konkrétních příkladech závažnou manipulaci s volebními hlasy, v závěru však odkrývá inspirátora svého vlastního eseje – dokument Roberta Kanea Pappase s názvem *Orwell se otáčí v hrobě*.³⁹ Společně s režisérem se pak ptá, zda už Amerika vstoupila do orwellovského světa používáním newspeaku⁴⁰, kde se stává velmi snadno ze lži „pravda“ a média ukazují lidem pouze to, co je důležité pro udržení moci stále bohatších rotujících elit. Z vyspělé demokracie, kde obyčejní lidé ztrácejí zájem o věci veřejné, se stává orwellovský totalitní stát, kde vládnou peníze nadnárodních korporací, provizní systém trhem vybraných vládců a obecně respektovaná zásada „*Dō ut dēs*“ (tedy něco za něco).

Není to ovšem pouze „americká únava z demokracie“, ale podle vykladačů Orwella také obecné skutečnosti, které mění podstatu našeho světa i jeho mediálního obrazu: „*Skutečnost neoznačujeme pravými jmény, ale eufemismy, používáme metafory, které nejsou jen prázdnými, vyhaslými symboly, ale jsou často pouze odvozené od těch, kterým jsme už přestali rozumět. Nejde tedy pouze o jazyk totality a tvorbu totality, ale o to, že důvodem zkorumpovaného jazyka je zkorumpované myšlení...* (Seebruck 2003).

V eseji se objevují i další varovné hlasy, například Neil Postman a citace z jeho slavné knihy *Ubavit se k smrti* (1999) (*Amusing Ourselves to Death*, 1985): „*Když se obyvatelstvo nechá rozptylovat trivialitami, když se kulturní život vymezí jako nekonečný koloběh zábavy, když seriózní veřejná komunikace dostává podobu dětského žvatlání, když – stručně řečeno – se z lidí stane pouhé obecenstvo a z veřejných záležitostí estráda, pak se národ ocitá v nebezpečí; jeho kulturní smrt se stává*

³⁹ Dokument režiséra Roberta Kanea Pappase *Orwell se otáčí v hrobě* je kritická sonda do médií, kdysi bašty americké demokracie. Přestože dokument vzhledem k roku výroby neukazuje přímo nejnovější dění ve světě, můžeme si udělat představu, jak se dá zahýbat se zpravodajstvím. Nejsou to jednotliví reportéři, ale právě vlastníci nadnárodních korporací, kteří ovládají desítky velkých televizních stanic. Jsou to právě tito lidé, kteří rozhodují, co se objeví ve večerních zprávách. Zdroj: <http://www.mustwatch.cz/film/orwell-rolls-in-his-grave-orwell-se-otac-v-hrobe/>.

⁴⁰ Newspeak nebyl vytvořen pouze k vyjadřování světonázorových myšlenkových postupů vlastních oddaným stoupencům Angsocu, nýbrž proto, aby znemožnil všechny jiné způsoby myšlení. Záměr byl ten, že až si newspeak všichni osvojí a oldspeak (stará řeč) bude zapomenut, stane se myšlení, které se odchyluje od zásad Angsocu, doslova nemyslitelné, aspoň v té míře, v níž je myšlení závislé na slovech. (Orwell 1984: 313–328).

reálnou možností...“, či vysoce respektovaný levicový intelektuál Noam Chomsky a jeho *Media Control – The Spectacular Achievements of Propaganda* (2002): „*Sdělovací prostředky mají podobu korporálního monopolu. Vycházejí ze stejných stanovisek. Obě současné politické strany jsou dvěma frakcemi téhož obchodního uskupení. Většina obyvatelstva se ani nenamáhá jít volit, protože to zjevně postrádá smysl. Lidé jsou vzájemně rozptýlení a nepodstatní. A přinejmenším toto je cílem. Lidé schopní vytvářet souhlas, jsou ti, kteří k tomu mají k dispozici prostředky a moc. Jsou to představitelé obchodních vrstev...*“

Takzvaný orwellovský problém se přirozeně netýká pouze „americké krize“, ale všech států, kde jsou výrazné deficity v kultuře a v etice, kde je patrná uzavřenost politických stran a dostatečně nefunguje občanská společnost. Veřejnost musí získat určitou společenskou váhu, aby představovala pro politický systém účinný participační a kontrolní mechanismus. George Orwell na rozdíl od jiných autorů, kteří volili podobné téma (vize budoucnosti roku 1984), nekritizoval „odlidštěný svět techniky“, ale spíše lidské vztahy a společenské mechanismy, které nakonec vyústí v dobrovolně přijatou nesvobodu.

4.6 Filozofie médií versus globální komunikační síť

Vilém Flusser ve své knize s názvem *Nachgeschichten* konstatuje, že mediální technologie by nás mohly jak zničit, utopit v informačním proudu, který již nemá smysl, tak také mohou povznést lidské sebevědomí, jeho estetickou schopnost prožitku, do netušených výšek a dovolit nám spatřit a učit se něco neočekávaného a nepředstavitelného (Flusser 1990: 41). Rychlý vývoj nových mediálních technologií dává za pravdu oběma proudům a nelze jednoznačně určit, co převládne. Lidský přístup je naprosto neodhadnutelný.

Například Paul Virilio (2007) (ale i další autoři)⁴¹ spatřuje v mediální civilizaci velké nebezpečí. Jeho filozofické eseje jsou dokonce určitým varováním: „*Nehoda je událostí, pokrok je katastrofou a panika je reakcí mas ve věku masového individualismu. Žijeme pouze ve svobodě emocí. Zánik světa nemůže být konceptem pro budoucnost. Jen návrat k jakékoliv transcendentnosti může lidem vrátit naději...*“ (Virilio 2007: 13).

Viriliovy úvahy nejčastěji rozvádí ve svých esejích novinář a spisovatel Karel Hvížďala: „*Otázkou zůstává, zda v dobách, kdy Bůh je mrtev (Friedrich Nietzsche), lze takto uvažovat. U člověka obklopeného medialitou, vyvázaného ze starých vazeb, je návrat transcendence stejně málo pravděpodobný jako to, že se naučíme*

⁴¹ Spisovatel Karel Hvížďala ve svém eseji uvádí především práci Ulricha Wickerta, Alvina Tofflera či Jeana Baudrillarda. „*Média už nelze chápat pouze jako prostředky technické civilizace, které slouží sociálnímu pokroku a jež produkují energii vytvářející sociální dynamiku společnosti, jak tomu bylo donedávna, ale stala se prostředkem, jenž konstituuje univerzální obraz světa. Většinu skutečností známe už jen z médií a díky tomu nám média vnucují i postoje, chování, způsob myšlení, cíle atd. A to platí i tehdy, když s nimi zásadně nesouhlasíme. Jsme jejich konzumenty, i když je neposloucháme, sekundárně, nepřímou, protože ovlivňují reakce jiných, na něž my už reagovat musíme. Mediální obraz světa je tedy agresivní, nezávazný a zároveň laškovný, jak nám to u nás předvádí Nova.*“ (Hvížďala 2008.)

myslet trochu jinak, že lidé získají čtyřrozměrnou představivost, když i pro pochopení nekonečna sestupují do dvojrozměrné dimenze (Jiří Grygar). Medialita s námi hraje podivnou hru, jejíž pravidla neznáme a nejsme schopni zatím ani pochopit. Dříve vždy vědomí předcházelo výrazu, nyní je tomu naopak. Rastr výrazu (fragment) je dán předem, a ještě je v neustálém pohybu. Co se nehýbe (jako například noviny a časopisy), připomíná prošlé zboží. Skutečné ohrožení by přišlo ale nejspíš až tehdy, kdybychom ztratili schopnost klást nebezpečné otázky...“ (srov. Hvízd'ala 2008: 19).

Jistou protiváhu (i když opět se sporným výsledkem) k těmto názorům najdeme například u Lawrence Lessiga, profesora práv na Standfordské univerzitě. Jeho kniha s názvem *Free Culture*⁴² sice také pojednává o zvyšující se moci státu, korporací a médií, vznikající rozšiřováním působnosti práva, je však také jedním ze zajímavých konceptů určité svobody ve světě nových médií. Autor zde píše: „*Myšlenky v této knize mají obecnou platnost. V žádném případě nejsou výlučně americké. Právě z tohoto důvodu je tak důležité šířit ji pomocí překladů takzvané Svobodné kultury. Svoboda, o které se v knize hovoří, je univerzální, ale je ohrožena, a to především v Americe. Na americké půdě se této debaty zmocnily silné a extrémní zájmy. Rovnováha a lepší pochopení jsou proto klíčové jinde. Mám velkou radost a jsem vděčný za projekt, jenž zpřístupní tyto myšlenky také v češtině...*“ sděluje tak světu informace jakoby v láhvi vhozené do vody.

Přestože o úrovni takovýchto textů i jejich překladech by se dalo polemizovat, jsou určitým vzkazem a možná i poselstvím, které umožňují nová média. Dávají možnost velmi širokého výběru informací pro nejrozmanitější spektrum odběratelů, předpokládají však určitý stupeň vzdělání a vlastní revize, abychom oddělili v tomto bohatém mediálním světě „*hranice mezi vážným, vědeckým, tragédií a jarmarkem, povrchně exhibicionistickým, laškovně hravým a drbem či pomluvou...*“ (Hvízd'ala 2008: 9).

Rychlý vývoj moderních technologií umožňuje stále rychlejší tok informací. Jednotlivá zařízení postupně pokrývají stále více funkcí s cílem univerzálního nástroje, který zvládne veškeré mediální funkce na přijatelně velkém displeji a bude dostatečně mobilní. Pokročilé internetové služby zahrnují především sociální sítě, blogy, platformy wiki a nejrůznější programy na sdílení. Konkrétně například Google, Wikipedia, Blogger, Flickr, Facebook, MySpace, Napster, Amazon, YouTube či Twitter. Všechny tyto služby vytvářejí prostředí pro spolupráci, interakci a tvorbu, editaci a sdílení obsahu. Mohou však tyto informačně bohaté nástroje nahradit klasická masová média? Většina analytiků tvrdí, že existuje dostatečný prostor pro to, aby působily společně, a jako příklad uvádějí permanentní existenci divadel, koncertů či jarmarečních vystoupení. Nicméně je nepopiratelné a empiricky doloži-

⁴² Kniha Lawrence Lessiga s názvem *Free Culture* je šířena pod licencí Creative Commons, která usnadňuje její sdílení a umožňuje také nekomerční překlad. Lawrence Lessig je profesorem práva na Standfordské univerzitě a předsedou sdružení Creative Commons. Je autorem knih *Code: And Other Laws of Cyberspace* (1999), *The Future of Ideas* (2001), *Free Culture* (2004) a *Code: Version 2.0* (2006). Je členem rady sdružení Public Library of Science, Electronic Frontier Foundation a Public Knowledge. Je držitelem ocenění od Free Software Foundation pro rozvoj svobodného softwaru. Blíže <http://www.root.cz/serialy/lawrence-lessig-svobodna-kultura/>.

telné,⁴³ že stále větší počet uživatelů v kombinaci s účinnými nástroji tvorby a šíření obsahu narušuje tradiční tok informací a oslabuje úlohu tradičních médií. Informační technologie daly lidem do rukou účinný nástroj, jak vyjádřit svůj vlastní názor, a většina z nich toho využívá. Což by sice mohla být jedna z cest k přímé demokracii, ovšem existuje také nebezpečí v podobě šíření nejrůznějších účelových spekulací, obohacování, propagace závadných a nelegálních obsahů, porušování autorského práva, zneužívání internetu ke koncentraci moci, k redundanci lživých informací, ke ztrátě soukromí či k vlastnímu heroizování virtuálního světa na úkor života „skutečně žitého“. Stejná rizika jsou ovšem spojena s většinou novodobých objevů a záleží pouze na člověku, jakým způsobem bude s danou nabídkou pracovat.

Mezinárodní konference na téma budoucnost médií potvrzují výše naznačené trendy a dále se ve většině případů věnují novým médiím (zejména kyberprostoru a životu subkultur na síti).⁴⁴ Je nepopiratelné, že jsme svědky obrovské diverzifikace nabídky digitalizovaných dat a vliv elektronických médií i nadále poroste (viz zmíněné statistiky). Mladá generace se již odvrací od pasivního sledování médií (zejména televize), mladí nechtějí být odkázáni do role konzumentů a vystaveni nejrůznějším druhům manipulace. Raději objevují další možnosti interaktivních médií, kde se mohou podílet na obsahu svého ideálního produktu. Hovoří o svobodném virtuálním společenství, o virtuální nadnárodní občanské společnosti.

„Navzdory tomu, že se tito lidé nepotkávají fyzicky, je jejich setkávání a výměna názorů přes internet novou kvalitou, jejíž dopady na chod moderních demokracií a růst globální veřejnosti jsou jen těžko předvídatelné. Pro sjednocující Evropu je tento vývoj každopádně příslibem. Umožňuje totiž to, co se často nedaří politikům — skutečné propojení rostoucího počtu lidí napříč kontinentem, bez ohledu na národní hranice. S trochou nadsázky je možné říci, že evropský politický národ by mohl vzniknout prostřednictvím těchto nových médií...“ vysvětluje ve svém blogu politolog Jiří Pehe.

Je obecně známo, že internet je na světě díky akademické komunitě a měl by se k ní opět vrátit. Univerzity by měly být nezbytnou autonomní součástí veřejnosti, která dává podněty k utváření tohoto světa, varuje a zároveň minimalizuje působení digitální propasti a zachovává danou kulturu, která chrání určité neměnné hodnoty a produkuje autority dané země. Je zárukou integrity a kontinuity života a je obrácena nejen do digitální budoucnosti, ale také ke kořenům minulosti.

⁴³) Pravidelné analýzy přináší společnost comScore http://www.comscore.com/Press_Events/Press_Releases/2009/1/Global_Internet_Audience_1_Billion a česká SPIR http://www.spir.cz/index.php?Itemid=36&task=view&option=com_content&id=128.

⁴⁴) Příkladem budiž konference na Masarykově univerzitě v Brně <http://cyberspace.muni.cz/english/index.php>.

5. STRATEGICKÉ VOLBY A VÝZVY PRO NOVÉ TISÍCILETÍ

5.1 Vize občanské společnosti

Občanská společnost je neuskutečnitelná vize. Lidé jsou stále více pasivní a státní moc, dobře živená mediální politikou a nadnárodními korporacemi, posiluje. Vzhledem k souboru výše uvedeného se to vše může jevit jako neoddiskutovatelný fakt, nicméně by to mělo být spíše velkou výzvou. Základní význam občanské společnosti se totiž vztahuje k Aristotelově politické společnosti jakožto společenství hrdých a svobodných lidí (srov. Patočka 1994), kteří mají zájem o věci veřejné a jsou bytostně spjati s nějakou užší komunitou.

O nezbytnosti občanské společnosti hovoří především bývalý prezident Václav Havel. Podle jeho slov je to jeden ze způsobů, jimiž se uskutečňuje či může uskutečňovat naše lidství ve své celistvosti, tedy i v tom subtilnějším, obtížněji uchopitelném, ale možná ze všeho nejdůležitějším, čím je tvořeno. Je to úplně základní způsob účasti na veřejném životě. Je to první a základní způsob, jak člověk dobrovolně, sám, ze své vlastní potřeby překračuje rámec svého privátního žití (Havel 1990). Zajímavá je z tohoto pohledu i jeho přednáška na sympoziu Macalester College, Minneapolis/St. Paul v Americe, 26. dubna 1999⁴⁵, kde řekl: „*Člověk přece není jen výrobcem, tvůrcem zisku či konzumentem. Je zároveň a možná nejhluběji i někým, kdo chce být s druhými, kdo touží po různých typech soužití a spolupráce, kdo se chce konkrétně účastnit života lidské obce či pospolitosti, kdo chce mít vliv na to, co se děje kolem něho. Člověk je prostě bytostně disponován k tomu, aby nebyl lhostejný ke svému okolí, ke společnosti; touží být okolím oceněn za to, co mu dává; je subjektem svědomí, vyššího mravního řádu, lásky k bližnímu...*“

Jako myšlenkový protiklad vůči bývalému prezidentovi by se mohl jevit současný prezident Václav Klaus. Ten považuje některé koncepty občanské společnosti za projevy blízké socialistickým ideálům, zavánějící sociálním inženýrství a hledáním takzvaných třetích cest. Pro vznik svobodné společnosti úplně postačí obecně chápaná individuální svoboda, politický pluralismus a volný trh. Ve svobodné společnosti se lidé zcela přirozeně sdružují, aby prosadili své zájmy. „*Lidská společnost – někým nadbytečně a účelově nazývaná občanská společnost – je nepochybně více než mechanismus jejího uspořádání, proto je i více než demokracie. Demokracie je „jen“ nástrojem, je metodou lidského konání, je – určitě – dynamickým, či přesněji dynamizujícím prvkem společnosti. Oproti ní stojí nedemokracie, která vytváří nedynamickou, stagnující či stacionární společnost... Demokracie (zejména parlamentní) však není prosazováním apriorního ideálu, není prostorem*

⁴⁵ Přepis přednášky na <http://obcan.ecn.cz/index.shtml?apc=fj--1-131143>. Následují citace tamtéž. Václav Havel vychází z fenomenologických analýz Jana Patočky, Martina Heideggera a Emanuela Lévinase. Kritizuje odcizení člověka v totalitní, ale i moderní technické společnosti od smyslu bytí, ztrátu autenticity, ke které dochází v totalitních režimech, ale i v moderních tržních demokraciích. Teze o občanské společnosti jako společnosti, kde se lidé aktivně angažují prostřednictvím spolků i jiných ad hoc iniciativ ve věcech obecných, zformuloval v eseji *Moc bezmocných* i v řadě dalších projevů z pozdějších let.

či živnou půdou pro prosazování jedné jediné pravdy. Demokracie je hledáním, je střetáváním legitimních dílčích zájmů a pohledů na svět. Kdyby tomu tak být nemělo, nebyla by demokracie zapotřebí. Pokud to někdo nechce přijmout, chce něco jiného. Chce svůj ideál společnosti vnutit či do ní „dosadit“. Pak by mu ale mohla stačit jedna politická strana (hnutí či občanské sdružení). Nebo by mu stačilo místo voleb udělat konkurz na jakéhosi manažera společnosti. Na inženýra lidských duší...“ píše Václav Klaus ve své úvaze s názvem *Občanská společnost a demokracie* (Klaus 2000).⁴⁶

Koncepty občanské společnosti nejsou v případě obou prezidentů až tolik rozdílné, názor prezidenta Václava Klause se však může v porovnání citací jevit jako více konzistentní. Co však v obou úvahách jednoznačně chybí, je ucelený pohled na moderní demokratický stát jako na stát ústavní, jehož legitimita je odvozena z vůle suverénního lidu, v němž je vláda odpovědná parlamentu a soudy jsou nestranné a nezávislé; stát uznávající a garantující prioritu člověka, občana a občanské společnosti. Nemluví ani o ideálním typu společnosti modifikované spojenou silou historických tradic a soudobých společenských, politických a ekonomicko-technických procesů v domácím i mezinárodním rozsahu (srov. Šamalík 1995: 5, srov. Potůček et al. 2007: 27). Václav Havel vnímá demokracii jako otevřený systém schopný zlepšování, často hovoří o tom, že sama svoboda otevírá prostor k odpovědnosti. „*Je to výzva demokracie. Diktatura žádný prostor k odpovědnosti neotevírá*“ (Havel 1991: 109).

Bývalý prezident tak přispěl k vytváření mýtu spojovaného s jeho vlastním konceptem občanské společnosti, se spontánní samoregulací společenského řádu (Nisbet). Druhý mýtus vytvořil Václav Klaus, který spojil samoregulaci společenského systému se spontánní vládou ekonomických vztahů ve volném prostředí trhu a s disciplinovanou organizací stranické politiky, která tento mechanismus prosazuje (srov. Skalník, Nosál 2004: 83). Mýty se často zjednodušeně označují jako spor mezi dvěma normativními modely: politickou kulturou „nepolitické politiky“ a politickou kulturou stranictví a neviditelné ruky trhu. V obou případech ovšem trpí české právo, etická právní a politická kultura, ztrácí se pojem svobodná veřejnost a otevřený veřejný diskurz, což je základní forma občanské společnosti a rovněž určitý „předstupeň“ konceptu otevřené společnosti. Zde je třeba kromě základní definice Karla R. Poppera (viz odstavec 3. 2.) připomenout také onu „slavnou“ *dichotomii otevřená a uzavřená společnost*, kde je základním znakem odlišení morálky (Henri-Louis Bergson). Otevřená morálka je založena na osobní odpovědnosti, tvořivosti a není závislá na daných společenských tlacích. Morálka uzavřená je oproti tomu spojená s automatismy společenských zvyklostí, s vnějšími tlaky, je neosobní a podporuje zachování daných společenských pravidel. Svár mezi otevřenou a uzavřenou morálkou je podle Henriho Bergsona určujícím rysem vývoje lidských společností (Bergson 1999 in CESES – kolektiv autorů 2002: 49).

Skutečnému rozvoji české občanské společnosti chybí základ – a tím je státem garantovaná priorita člověka a občana. Viditelné jsou nedostatky ve fungování jus-

⁴⁶ Ve svém článku se Václav Klaus vyrovnává s některými výroky teologa Tomáše Halíka. Blíže <http://www.vaclavklaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=D7w5Mv1SR9MT>.

tice, ve vymahatelnosti práva či v obecné úctě k právu, k etice či k aktivnímu společenskému postoji.

5.2 Etika globální odpovědnosti

Aplikovaná etika je v současné době asi nejvíce frekventovaným termínem. Řeší ji téměř všechny obory, veřejnou politiku nevyjímaje. Narůstající problémy ve společnosti probudily i nezapřísáhlejší pozitivisty, kteří doposud považovali morálku za cosi nevědeckého, aby se vyjadřovali k etice lékařské, právní, obchodní či k etice životního prostředí. Téměř v každé oblasti veřejného i soukromého života existují nevyřešené morální otázky, které se negativně odrážejí v lidském společenství (srov. Thompson 1999: 13).

O tom, zda se globalizovaný mediovaný svět vyvíjí směrem k aplikaci zásadních etických hodnot současně s nárůstem nejrůznějších studií a výzkumů, však lze pochybovat.

Americký filozof William Frankena chápe etiku jako jeden ze sociálních nástrojů, který nám ve své metodě analýzy poskytuje vodítko pro racionální zkoumání našich morálních tvrzení a toho, jak bychom měli či mohli žít. Frankena dále uvádí, že této normativní teorii jde v konečném důsledku především o to, aby nás provázela při rozhodování a formování úsudků o tom, jak jednat v určitých situacích. Nestačí tedy být slušným a čestným člověkem, kterému lze věřit, ale je třeba vzít v úvahu také standardy, které sledují, do jaké míry voláme lidi k odpovědnosti za jejich činy nebo nečinnost (Frankena 1963: 3 in Potůček et al. 2005: 362). Teorii dále rozpracovávají například Sharleen Martenasová, která se ve většině svých studií věnuje hlavně státním úředníkům a tvůrcům politiky. V debatě o právních a etických povinnostech tvrdí, že jedním ze způsobů, jak vidět rozdíly, je považovat zákony za nástroje k řešení problému veřejného zájmu a etiku za další nástroj k řešení problémů veřejného blaha, který přesahuje pojem dobra jako materiální výhody nebo soukromého zájmu. Etický přístup je snaha vytvořit morálně dobrou společnost, komunitu, která pečuje o veřejné blaho, štěstí a lidskou důstojnost všech svých členů a považuje je za hodnoty sobě vlastní (Martenasová 1991, Foster 1991 in Potůček et al. 2005: 368–369). Společně s Gregorym Fosterem se dále táží, zda může právní systém státu zajistit sám o sobě morálku a zda je zákon dostatečně otevřen morální kritice.

Otevřít zákon morální kritice a vyvolat diskusi se podle svých deklamací snaží Soudcovská unie ČR, která na setkáních pronesla varující konstatování a vyzvala k větší spolupráci mezi sociálními vědci a právníkou obcí. „*Sociologové přistupují k výzkumu práva jako k marginálii, přitom těžiště veškerého právního vývoje nespočívá ani v zákonodárství, ani v právní vědě, ani v nalézání práva, nýbrž ve společnosti samé. Přirozená rovnováha je narušena, právo nevzniká na základě přijetí určitého mravního řádu, který má naplňovat, ale žije svým vlastním životem a expanduje do oblastí, jež mu nepřísluší. Veřejný a mediální zájem je směřován ke kriminalizaci politických protivníků, vyvíjí se tlak na justici, právo se stává politickým*

*nástrojem a klesá úroveň politické kultury...*⁴⁷

Příklady, že se tomu tak děje, bychom našli v českém i světovém mediálním diskurzu mnoho, stejně tak jako dalších nevyřešených otázek v oblasti práva a etiky. Douglas Amy odpovídá na otázku, proč je politická a první analýza neslučitelná s etikou, takto: „*Komentátoři na poli politické analýzy přesvědčivě argumentují pro zavedení etického hodnocení do procesu analýzy, ale většina osob v politické praxi se vyhýbá analýze morálních otázek. Standardní vysvětlení tohoto zanedbání etiky bývá velmi nedostatečné – tvrzení, že morální analýza není nutná, je nepraktická, nemožná nebo nežádoucí, jsou poněkud slabá. Na druhou stranu politické faktory zanedbávání etiky vysvětlují jasněji. Etické zkoumání se odsunuje do pozadí, protože často ohrožuje politické zájmy analytiků i tvůrců politiky. Administrátoři, zákonodárci, úředníci i profesionální političtí analytici se všichni brání potenciálním výzvám vyplývajícím z morálního hodnocení...*“ (Amy 1994: 577 in Potůček et al. 2005: 373).

V českém prostředí navíc chybí podle slov Jiřího Přibáně, profesora právní filozofie a sociologie na Cardiff Law School, University of Wales, širší socioprávní diskurz na akademické půdě. Problém „živého práva“ (Eugen Ehrlich) je redukován na otázku, jak nejlépe dosáhnout cílů sledovaných zákonodárcem, tj. na problém sociálního inženýrství, který kdysi v Československu v 60. letech dočasně konstituoval obor marxistické sociologie práva v okleštěné podobě. Přestože je tento přístup neudržitelný, stále se objevuje v některých základních dílech (např. Boguszak et al. 2001, *Teorie práva*). Na základě citací z určitých publikací dospívá Přibáň k závěru, že sociologie práva je sice expandující svébytný a nezávislý obor, nicméně přístup k němu se v České republice omezuje výhradně na právnické fakulty. Tím se podle jeho slov vytváří zvláštní průrva mezi akademiky, která brzdí vývoj oboru doma i v mezinárodním kontextu (Přibáň 2002).

Přijetí „určitého mravního řádu“ dle Masarykova učení a posílení politické a právní kultury, o němž hovoří zástupci Soudcovské unie ČR, není přirozeně jen záležitostí samotného soudcovského stavu, ale souvisí především se stavem naší demokracie. Ze závěrů diskusí na půdě Soudcovské unie ČR vyplývá, že k naší tradici stále patří nedůvěra k institucím, k soudům i k politickým stranám a postupně se přidává i naprostý nezájem o věci veřejné. Politické strany (a instituce) pak nedostatečně plní své funkce a zákonodárci mají velký, takřka nekontrolovatelný manévrovací prostor. Často si ani neuvědomují, že zákonodárství je kromě jiného rovněž naplňování ústavních principů, a Ústavní soud častěji vnímají jako prostor pro parlamentní, či přímo osobní objednávku (srov. Růžička 2008).

A jaké hodnoty přijímá globalizovaný mediovaný svět a jak se promítají do vymezení našich sociálních problémů a na ně navazujících veřejných zájmů, do obsahu veřejně politických doktrín, programů a norem? Jak ovlivňují volbu a způsoby

⁴⁷ Soudcovská unie České republiky byla založena v roce 1990, je to nepolitické, profesní a dobrovolné stavovské sdružení soudců, vycházející z principů demokracie, právního státu, nezávislosti, mravní integrity a odpovědnosti soudců. Soudcovská unie ČR je členem Mezinárodní asociace soudců a Evropské asociace soudců. O oživení právního povědomí se snaží Soudcovská unie ČR prostřednictvím přednášek, knih a časopisů. Blíže <http://www.soudci.cz/>.

užití veřejně politických nástrojů? Orientují hodnoty činnost aktérů (včetně etických kodexů)? Vstupují do procesů výchovy, případně přesvědčování či indoktrinace? Na některé otázky jsme již částečně odpověděli, jiné se otevírají k dalším diskusím, k těm dalším John B. Thompson optimisticky dodává, že směřujeme k tradičním hodnotám (viz. odst. 3. 2) a k etice globální odpovědnosti. Nemáme totiž na vybranou. Zároveň si však nedělá iluze (tak jako řada dalších autorů), že rodící se pocit odpovědnosti je kdovíjak pevný. Rozvoj komunikačních médií přizívuje rostoucí povědomí o vzájemné propojenosti a vzájemné závislosti, který mimo jiné pomohl sám tento rozvoj vytvořit. Podporuje pocit odpovědnosti, jakkoli křehký, za lidstvo jako celek a za svět, který lidé společně obývají. A právě tento pocit odpovědnosti, míní Thompson, by mohl alespoň zčásti nastolit nový přístup k praktickému morálnímu uvažování, které by se vymanilo z antropocentrických a časoprostorových omezení tradičních pojetí etiky. Mohlo by jít o uvažování, jež by si dokázalo vybudovat nějaký přijatelně soudržný vztah k realitě stále více propojeného světa. Je těžké odhadnout, zda dokážeme rozvinout náš pocit odpovědnosti do podoby praktického morálního uvažování, jež by nám poskytlo použitelný návod pro řešení problémů lidstva, zda dokážeme dostatečně pochopit složité procesy, které člověk uvedl do pohybu, a účinně do nich zasáhnout. Musíme se o to snažit, protože jde patrně o nejlepší a také jedinou možnost, kterou máme (Thompson 2004: 210).

Zároveň s globálně etickými principy se objevuje v literatuře (K. R. Popper 1983, Dahrendorf 1994, Soros 1991 a další) koncept otevřené společnosti (viz odstavec 3. 2.). Pro naši kulturu a druh civilizace se jeví jako nejpřijatelnější. Potvrzuje to především fakt, že tato společnost funguje. Přes všechny námitky a přes řadu rysů, které v konceptu otevřené společnosti neodpovídají minulým zkušenostem lidí, prokázala mnohem větší životaschopnost než pokusy o totalitní zvládnutí problémů společnosti. Svou životaschopnost prokazuje i v odlišných kulturách, pokud ovšem nedochází k smíšení postupů vedoucích k uzavřené a otevřené společnosti (CESES – kolektiv autorů 2002: 52). Globální etika a otevřená společnost předpokládají v nejhlubších základech respekt k individualismu, ke svobodě podněcované a uskutečňované vlastní tvořivostí, ohraničené dosahem odpovědnosti za vlastní činy – přičemž odpovědnost je zde chápána nikoli jako protiklad oné svobody, ale jako její podmínka. To je jeden z hlavních smyslů růstu kvalitního života na zemi.

5.3 Konec věku nejistoty, možnosti renesance veřejné sféry

Pokud bychom hodnotili současnou situaci prizmatem antické *polis*, museli bychom konstatovat, že ve společnosti převládly „iracionální pohnutky“. V Aristotelových spisech totiž najdeme celou řadu diskusí o tom, v čem spočívá takzvaný „dobrý“ život a „dobré“ vládnutí, přičemž v duši člověka rozpoznává tři hlavní prvky: iracionální pohnutky, mínění a postoje. Postoj je zaměření, na jehož základě se chováme buď „dobře“, nebo „špatně“ ve vztahu k našim iracionálním pohnutkám (srov. Patočka 1994). Abychom se zbavili iracionálních pohnutek musíme pracovat především na své duši. „*Ctnostnými – a tedy skutečně šťastnými – se stáváme tím, že žijeme počestně...*“, míní Aristoteles. Ctnost se v nás nevyvíjí ani od přírody, ani proti přírodě. To jen my jsme od přírody nadáni schopností si ji osvojit a dosáhnout tak konečné dokonalosti (srov. Patočka 1994).

O takovém (či podobném) světě plném „iracionality“ hovoří také Zygmunt Bauman v knize *Tekuté časy – život ve věku nejistoty* (2008). „*Lidé jsou vrženi do postmoderní společnosti, musí se podívat do tváře vlastní mravní nezávislosti, tedy odpovědnosti. Tato nová nutnost je často příčinou mravního bloudění a zoufalství. Ale dává morálnímu subjektu šanci, jakou dosud nikdy neměl...*“ konstatuje Bauman. Se stejnou nedůvěrou (i nadějí) se dívá na výše zmíněnou Popperovu otevřenou společnost a tvrdí, že je vystavena velkým ranám osudu a zničena negativní globalizací (srov. Bauman 2008: 16–17). Tato nejistota a neurčitost se rodí z pocitu nemohoucnosti. Už zřejmě nejsme u kormidla, a to ani individuálně, ani kolektivně – a k tomu postrádáme mechanismy, jež by do výšin, ve kterých se usadila moc, vynesly politiky, a umožnily nám tak jejich prostřednictvím znovu získat kontrolu nad silami, které utvářejí podmínky pro náš život, vytyčující naše možnosti a omezující naše svobody: kontrolu, kterou jsme si nechali dobrovolně vzít či která nám byla vyrvána z ruky. Démona strachu se nezbavíme, dokud takové mechanismy nebudeme, či přesněji dokud si je nevytvoříme (Bauman 2008: 32).

Ne každý se ovšem dokáže s Baumanovým pesimismem a s jeho občasnými průsvity naděje ztotožnit, jak jsme ukázali v předešlých kapitolách. Renesance veřejné sféry spočívá v každém případě na aktivní účasti lidí, ve společnosti vědění, která na rozdíl od informační společnosti nepostrádá lidskou dimenzi a jejímž inspirativním základem zůstává i nadále řecká *polis*. Neboť jak uvádí John B. Thompson, demokracie se stala pravou a podle všeho jedinou ideou, jež je v jednadvacátém století schopna stvrdit legitimitu výkonu politické moci (srov. Thompson 2004: 198–201). Dnes už nepotřebujeme žádné další tragické teorie o digitálním věku ani stále rozsáhlejší diverzifikaci nabídky elektronických či jiných médií, ale více soustředění na závažné společenské proměny, které musejí být indikátorem vedoucím k vyšší odpovědnosti nejen za sebe, ale také za osud tohoto pošetile globalizovaného světa. Žijeme v jakési virtuální nadnárodní mediované společnosti, jejíž osudy lze jen těžko předvídat. A pokud by se mě někdo zeptal, zda se mám rozhodnout pro vládu bez novin, nebo pro noviny bez vlády, odpověděl bych slovy Thomase Jeffersona (1787) – neváhal bych ani chvíli a sáhl bych po Písmu...

6. ZÁVĚR

Přehledný souhrn toho, co v současné době sociální vědy řeší v oblasti mediální a veřejné politiky a jaké konceptuální rámce k tomu uplatňují, není, ani nemůže být, úplný. Veřejná politika a média se v tomto případě pojí výhradně s normativně-ontologickými principy, jež jsou pojímány jako součást praktické filozofie. V obsahové koncepci se dostáváme k pojmům veřejný zájem, občanská společnost, percepce demokratického a právního státu, k úskalím teorie modernizace v posttotalitních zemích a k proměnám jazyka v globalizovaném světě takzvaných nových médií. Hodnocení potenciality českého národa v době demokratizace a modernizace, včetně možnosti uplatnění vybraných normativních modelů veřejné politiky a globální etiky v kontextu s postoji výzkumníků a novinářů, kteří dostatečně nezdůrazňují, z jakého stanoviska, z jaké pozice se vyjadřují a nahlízejí na svět, bych hodnotil jako stěžejní linii, která je jakýmsi aronovským leitmotivem celé studie.

Boří tak vžitý mýtus o nezávislosti (ve smyslu občana, voliče), posiluje odpovědnost a vytváří otevřený prostor pro mediální diskurz. Média jako aktéři a zprostředkovatelé veřejné politiky by měla podle těchto závěrů nahlížet na svět prizmatem svobodných a odpovědných jedinců, kteří předkládají rovněž vlastní ontologické výzvy – a to bez jakýchkoli postulátů o totalitní potencialitě obsažené v koncepci dobra. Měla by ctít ideu otevřené společnosti, kde je osobní odpovědnost chápána nikoli jako protiklad svobody, ale jako podmínka. Stejně svobodný přístup lze uplatnit i v konzumaci mediálního obsahu či v autonomii univerzit, které by měly být aktivní součástí veřejné sféry. Bude-li převažovat poptávka pro kvalitě a odpovědnosti, budou se tyto vytvářet v průběhu času zcela spontánně. Závěr studie posiluje teorii Erica Voegelina o nutnosti zotavení sociálních věd z destrukce pozitivistické éry, jejímž projevem je nesmyslné hromadění irelevantního poznání a zavádění stále nových, vzájemně si odporujících teoretických postupů a naprostá absence etických principů v teorii vědy.

LITERATURA

- ALMOND, G.; VERBA, S. (1963): *The Civic Culture*. Princeton: Princeton University Press.
- ARENDRT, H. (1996): *Původ totalitarismu*, Praha: Academia.
- ARON, R. (2003): *Angažovaný pozorovatel*. Praha: Mladá fronta.
- ARON, R. (1992): *Esej o svobodách*. Bratislava: Archa.
- ARON, R. (2001): *Opium intelektuálů*. Praha: Mladá fronta.
- BAUMAN, Z. (2008): *Tekuté časy – život ve věku nejistoty*. Praha: Academia.
- BELL, D. (1999): *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: SLON.
- BERG-SCHLOSSER, D.; STAMMEN, T. (2000): *Úvod do politické vědy*. Praha: ISE.
- BESLEY, T.; BURGESS R. (2001): „Political Agency, Government Responsiveness and the Role of the Media“, *European Economic Review*, roč. 45, č. 4–6, s. 629–640.
- CEJPEK, J. (2005): *Informace, komunikace a myšlení*. Praha: Karolinum.
- CESES – kolektiv autorů (2002): *Průvodce krajinou priorit*. Praha: Gutenberg.
- CURRAN, J. (2000): „Nový pohled na masová média a demokracii.“ In: JIRÁK, J.; ŘÍCHOVÁ, B. *Politická komunikace a média*. Praha: Karolinum.
- ČAPEK, K. (1969): *Hovory s TGM*. Praha: Československý spisovatel.
- ČERNÝ, V. (1994): *V zúženém prostoru*. Praha: Mladá fronta.
- DAHLGREN, P. (1995): *Television and the Public Sphere*. Thousand Oaks: Sage.
- FAY, B. (2002): *Současná filosofie sociálních věd*. Praha: SLON.
- FIALA, P.; SCHUBERT, K. (2000): *Moderní analýza politiky. Uvedení do teorií a metod policy analysis*. Praha: Barrister & Principal.
- FLUSSER, V. (1990): *Nachgeschichten*. Düsseldorf: Bollmann Verlag.
- FRIČ, P. (1999): *Korupční klima v ČR*. Praha: G plus G.
- FUKUYAMA, F. (2006): *Velký rozvrat*. Praha: Academia.
- GERSTON, L. N. (2002): *Public Policymaking in a Democratic Society: A Guide to Civic Engagement*. Center for Civic Education, http://books.google.cz/books?d=xJFmQzcOoC&rintsec=frontcover&source=gbs_similarbooks_r&cad=2#v=onepage&q=&f=false.
- HABERMAS, J. (2000): *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Filosofia.
- HABERMAS, J. (1992): „Further Reflections on the Public Sphere.“ In: CALHOUN, C. (ed.): *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press, s. 421–461.
- HALÍK, T. (2001): *Hodnoty ve společnosti*, http://www.lipa.cz/case_lipa_VII_Halik_hodnoty.doc.
- HAVEL, V. (1990): „Moc bezmocných.“ In: HAVEL, V.: *O lidskou identitu*. Praha: Rozmluvy.
- HAVEL, V. (1999): Projev na sympóziu Macalester College, Minneapolis/St.Paul, USA, 26. dubna 1999, <http://obcan.ecn.cz/index.shtml?apc=fj--1-131143>.
- HAWK, A. (1993): *Future Culture Manifesto; The Cyberpunk Project*, http://proiect.cyberpunk.ru/idb/future_culture_manifesto.html.
- HEYWOOD, A. (2004): *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia.
- HVÍŽĎALA, K. (2003): *Moc a nemoc médií*. Praha: Dokořán.
- HVÍŽĎALA, K. (2008): *Restaurování slov*. Praha: Portál.
- JESSOP, B. (1990): *State Theory: Putting Capitalist States in Their Place*. Cambridge: Polity.

- JIRÁK, J.; ŘÍCHOVÁ, B. (2000): *Politická komunikace a média*. Praha: Karolinum.
- KELLER, J. (2007): *Teorie modernizace*. Praha: SLON.
- KLAUS, V. (2000): *Občanská společnost a demokracie*, <http://www.vaclavklaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=D7w5Mv1SR9MT>.
- KLICPEROVÁ-BAKER, M. (1999): *Ready for Democracy? Civic Culture and Civility with a Focus on Czech Society*. Praha: Psychologický ústav AV ČR.
- KOHÁK, E. (2000): *Průvodce po demokracii*. Praha: SLON.
- KRAUS, J. (2008): *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Karolinum.
- LOUW, E. (2008): *The Media and Political Process*. London: Sage.
- LESSIG, L. (2004): *Free Culture*, <http://www.free-culture.cc/freecontent/>.
- MACEK, J. (2003): „Heslář: Kyberprostor“, *Revue pro média*, č. 5 (čtvrtletní tematická příloha), Brno: Host.
- MASARYK, T. G. (1990): *Ideály humanitní – Problém malého národa*. Praha: Melantrich.
- MASARYK, T. G. (2000): *Česká otázka*. Praha: Masarykův ústav AV ČR.
- McCOMBS, M. E.; SHAW, D. L. (1972): „The Agenda-Setting Function of Mass Media“, *Public Opinion Quarterly*, roč. 36, č. 2, s. 176–187.
- McLUHAN, M. (1991): *Jak rozumět médiím*. Praha: Odeon.
- McQUAIL, D. (2007): *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.
- MILLER, D. a kol. (2000): *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister & Principal.
- MLČOCH, L.; MACHONIN, P.; SOJKA, M. (2000): *Ekonomické a společenské změny po roce 1989*. Praha: Karolinum.
- ORWELL, G. (1984): *1984*. Kolín nad Rýnem: Index.
- PATOČKA, J. (1992): *Co jsou Češi*. Praha: Panorama.
- PATOČKA, J. (1994): *Aristoteles – Přednášky z antické filozofie*. Praha: Vyšehrad.
- PEROUTKA, F. (1991): *Jací jsme. Demokratický manifest*. Praha: Středočeské nakladatelství.
- PETERS, G. B. (2005): „The Problem of Policy Problems“, *Journal of Comparative Policy Analysis*, roč. 7, č. 4, <http://www.informaworld.com/smpp/159463599-57719045/content~db=all~content=a727190776>.
- POLIÁN, M. (2001): *Organizace a činnost veřejné správy*. Praha: Prospektrum.
- POTŮČEK, M. (2005): *Veřejná politika*. Praha: SLON.
- POTŮČEK, M. et al. (2007): *Strategické vládnutí a Česká republika*. Praha: Grada.
- POPPER, K. R. (1994): *Otevřená společnost a její nepřátelé*. Praha: OIKOYMENH.
- PHILIP, M. (1996): *Defining Political Corruption*. Paper for the Political Corruption Conference, Nottingham, June 10–11, 1996.
- PŘIBÁŇ, J. (2001): *Právo a politika konverze*. Praha: G plus.
- PURKRÁBEK, M. a kol. (1996): *Veřejná politika a její aktéři. Z poznatků empirických výzkumů občanů, lokálních reprezentantů a poslanců Parlamentu České republiky (1994–1996)*. Praha: Fakulta sociálních věd UK.
- RENDLOVÁ, E.; LEBEDA, T. (2002): *Teoretické pojetí veřejnosti, veřejného mínění a role výzkumů mínění*, http://www.richardjung.cz/Teoreticke_pojeti_verejnosti_verejneho_mineni_a_role_vyzkumu_mineni.pdf.
- RŮŽICKA, V. (2008): „Vliv médií na trestní politiku“, *Soudce*, roč. 10, č. 5, s. 28–37.
- SEDLÁK, J. (1991): *I. A. Bláha jako etik*. Brno: habilitační spis FF MU.

SKALNÍK a kol. (2004): *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*, Praha: SET-OUT.

SCHUMPETER, J. A. (2004): *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: CDK (1942).

SKOVAJSA, M. (2006): *Politická kultura*. Praha: Karolinum.

STRÖMBERG, D. (2001): „Mass Media and Public Policy“, *European Economic Review*, roč. 45, č. 4–6, <http://people.su.se/~dstro/MediaComp.pdf>.

ŠALDA, F. X. (1955): *O Umění, Kritická knihovna*. Praha: ČSAV.

ŠAMALIK, F. (1995): *Občanská společnost v moderním světě*. Brno: Doplněk.

THOMPSON, J. B. (2004): *Média a modernita. Sociální teorie médií*. Praha: Karolinum.

THOMPSON, M. (1999): *Přehled etiky*. Praha: Portál.

TOCQUEVILLE, A. de (2003): *Starý režim a revoluce*. Praha: Academia.

TOFFLER, A. (1992): *Šok z budoucnosti*. Praha: Práce.

TUCKER, A. (1997): *Fenomenologie a politika. Od J. Patočky k V. Havlovi*. Olomouc: Votobia.

VALACH, M. (2003): *Ontologické předpoklady totalitních etických koncepcí*, <http://www.valach.info/ontologicke-predpoklady/>.

VESELÝ, A. (2005): *Metody a metodologie vymezení problému*. Praha: CESES.

VESELÝ, A.; NEKOLA, M. (2007): *Analýza a tvorba veřejných politik*. Praha: SLON.

VIRILIO, P. (2007): *Válka & film - Logistika vnímání*. Praha: Pavel Mervart.

VLADYKA, M. (2002): „Určování agendy“, *Revue pro média*, č. 3, Brno: Host.

VOEGELIN, E. (1936): *Der autoritäre Staat*. Wien: Verlag Julius Springer.

VOEGELIN, E. (2000): *Nová věda o politice*. Brno: CDK.

WALLERSTEIN, I. et al. (1998): *Kam směřují sociální vědy?* Praha: SLON.

WEBER, M. (1998): *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH.

PRAŽSKÉ SOCIÁLNĚ VĚDNÍ STUDIE / PRAGUE SOCIAL SCIENCE STUDIES**Veřejná politika a prognostika (CESES)**

- 001 Růst zkreslení HDP v prostředí transformace: implikace pro měření růstu a rozvoje české ekonomiky (Vladimír Benáček)
- 002 Kvalita českých vývozů a dovozů: kvantifikace pomocí vývoje jednotkových cen (Tereza Horáková)
- 003 Reálná konvergence České republiky k EU v porovnání s ostatními novými členskými zeměmi (Ctirad Slavík)
- 004 Veřejná politika, veřejné rozpočty a strategické vládnutí (František Ochrana)
- 005 Public Sector Efficiency in the New EU Member States (Martin Gregor)
- 006 Dismantling Banking Socialism in the Czech Republic (Eva Kreuzbergová)
- 007 Shrnutí poznatků CESES o strategickém vládnutí v ČR (Antonín Rašek)
- 008 Analýza a vymezení problému ve veřejné politice (Arnošt Veselý)
- 009 Konceptuální základy strategického vládnutí (Martin Potůček)
- 010 Strategic Governance: Conceptual Foundations (Martin Potůček)
- 011 Etické aspekty analýzy a tvorby veřejné politiky (Hana Paterová)
- 012 Bezpečnostní prognózy a realita (Antonín Rašek a kol.)
- 013 Postavení Ruska a jeho vývoj do roku 2020 s výhledem do roku 2050 (Miloš Balabán)
- 014 Teorie mnohačetných forem kapitálu (Arnošt Veselý)
- 015 Veřejná politika a Policy Analysis (Arnošt Veselý)
- 016 Determining Factors of Exports and Imports: A Synthesis of Explanatory Paradigms (Vladimír Benáček)
- 017 Determining Factors of Trade and Specialisation in Transition: Econometric Testing of the Czech Exports and Imports, 1993–2001 (Vladimír Benáček, Ladislav Prokop, Jan Á. Víšek)
- 018 Analýza a evaluace hlavních přístupů k měření vládnutí ve světě (Martin Nekola)
- 019 Rozšířený koncept bezpečnosti a česká bezpečnostní praxe (Miloš Balabán)
- 020 Prognóza geopolitického vývoje světa v horizontu roku 2020 (Miloš Balabán)
- 021 Rozšiřování konceptu bezpečnosti (Libor Stejskal)
- 022 On the Origins of Entrepreneurship in Transition Countries: The Case of Czechoslovak Entrepreneurial Elite (Vladimír Benáček)
- 023 Welfare State Transformations in Central and Eastern Europe (Martin Potůček)
- 024 Czech National Action Plan on Social Inclusion 2004–2006: Did it Matter? (Martin Potůček)
- 025 Transformace sociálního státu ve střední a východní Evropě (Martin Potůček)

- 026 Problem Delimitation in Public Policy (Arnošt Veselý)
- 027 Dislokace protiraketové základny jako strategický rozhodovací proces a veřejný zájem (Antonín Rašek)
- 028 The Extended Concept of Security and the Czech Security Practice (Miloš Balabán, Antonín Rašek, Libor Stejskal)
- 029 Contemporary Religion as One of the Reasons of European Identity (Libor Prudký)
- 030 Konceptuální rámec pro analýzu vzdělávací politiky (Arnošt Veselý)
- 031 Megatrendy světového vývoje (Miloš Balabán)
- 032 Metody doporučené Evropskou komisí pro zkvalitnění veřejné správy a jejich implementace v ČR (Hana Paterová)
- 033 Postavení národního státu v procesech evropské integrace – teoretická východiska (Vít Beneš)
- 034 Vnitřní, zahraniční a bezpečnostní politika Ruské federace v závěru první dekády XXI. století a její předpokládaný vývoj (Miloš Balabán)
- 035 Vzdělávání v České republice: současný stav a vývojové trendy (Arnošt Veselý, Magdalena Muralová)
- 036 Key Trends of Global Development (Miloš Balabán)
- 037 Rodina jako priorita – sociálně soudržná, ekonomicky konkurenceschopná (Lubomír Mlčoch)
- 038 Důchodová politika a její vliv na ekonomickou konkurenceschopnost a sociální soudržnost (Veronika Rudolfová, Vít Samek)
-

MÉDIA JAKO AKTÉŘI A ZPROSTŘEDKOVATELÉ VEŘEJNÉ POLITIKY V PROCESU DEMOKRATIZACE A MODERNIZACE SPOLEČNOSTI

Vlastimil Růžička

Edice pracovních sešitů PSSS
Veřejná politika a prognostika, PPF - 039

Redakční rada

Petr Just
Miloš Balabán
Pavol Frič

Vydavatel

FSV UK, Smetanovo nábřeží 6, Praha 1

Kontakt

veda@fsv.cuni.cz
